

BILL BRYSON

**ČLOVEŠKO
TELO**

ILUSTRIRANA IZDAJA

VODNIK ZA STANOVALCE

O POMBE IN VIRI

OPOMBE

Tu je pregled literature, nemara zanimive bralcem, ki bi radi preverili kakšen podatek ali se v kaj še bolj poglobili. Če je podatek dobro znan ali je o njem veliko zapisov – na primer glede delovanja jeter –, nisem navedel vira. V splošnem so viri navedeni le tedaj, ko gre za konkretne, ne splošno sprejete ali kako drugače pomembne trditve. Številka na začetku označuje stran iz knjige z besedilom, ki je podkrepljena z navedkom vira.

1. poglavje: Kako sestavimo človeka

- ⁹ **Po izračunih RSC naj bi za sestavo človeka potrebovali:** Informacije o stroških sestavljanja kopije Benedicta Cumberbatcha je prispevala Karen Ogilvie iz Kraljeve družbe za kemijo (RSC) v Londonu.
- ⁹ **potrebujemo na primer le 20 atomov:** Emsley, *Nature's Building Blocks*. Str. 4.
- ¹¹ **Zdaj vemo, da je potreben:** prav tam. Str. 379–380.
- ¹¹ **lahko povzroči nepopravljivo okvaro jeter:** *Scientific American*, julij 2015. Str. 31.
- ¹² **v naravoslovni oddaji Nova:** Hunting the Elements. *Nova*, 4. 4. 2012.
- ¹² **Mežiknemo 14.000-krat na dan:** McNeill, *Face*. Str. 27.
- ¹⁴ **S skupno dolžino vseh krvnih žil:** West, *Scale*. Str. 152.
- ¹⁴ **niti DNK iz vseh celic:** Pollack, *Signs of Life*. Str. 19.
- ¹⁵ **Kar 20 milijard niti DNK:** prav tam.
- ¹⁸ **Kemično ime te beljakovine:** Ball, *Stories of the Invisible*. Str. 48.
- ¹⁸ **Nihče ne ve, koliko različnih vrst beljakovin:** Challoner, *Cell*. Str. 38.
- ¹⁸ **Vsi ljudje si delimo 99,9 odstotka DNK:** *Nature*, 26. 6. 2014. Str. 463.
- ¹⁸ **Moja in vaša DNK se razlikujeta:** Arney, *Herding Hemingway's Cats*. Str. 184.
- ¹⁸ **kakšnih sto osebnih mutacij:** *New Scientist*, 15. 9. 2012. Str. 30–33.
- ¹⁸ **Kratka sekvenca:** Mukherjee, *Gen: intimna zgodovina*. Ben-Barak, *Invisible Kingdom*. Str. 174.
- ²⁰ **Pet šestin kadilcev:** *Nature*, 24. 3. 2011. Str. S2.
- ²⁰ **do pet naših celic postane rakavih:** Samuel Cheshier, nevrokirurg in profesor na Stanfordovi univerzi. Navedek v podkastu *Naked Scientist*, 21. 3. 2017.
- ²⁰ **Naše telo je vesolje 37,2 bilijona celic:** An Estimation of the Number of Cells in the Human Body. *Annals of Human Biology*, november–december 2013.
- ²⁰ **Na tisoče stvari obstaja, ki nas lahko pokončajo:** *New Yorker*, 7. 4. 2014. Str. 38–39.
- ²¹ **Vse do zadnjega koraka izvajamo celotni postopek:** Hafer, *Not-So-Intelligent Designer*. Str. 132.

2. poglavje: Na površju: koža in lasje

- ²⁵ **»Ne popokajo nam šivi«:** pogovor z Nino Jablonski, State College, Pa., 29. 2. 2016.
- ²⁵ **Kože izgubljam obilo:** Andrews, *Life That Lives on Man*. Str. 31.
- ²⁵ **Vsak človek vsako leto:** prav tam. Str. 166.
- ²⁷ **Zaznavajo rahel dotik:** Ackerman, *Natural History of the Senses*. Str. 83.
- ²⁷ **zaznamo razliko med gramozom in mivko:** Linden, *Touch*. Str. 46.
- ²⁷ **nenavadno, da nimamo čutnic za vlažnost:** The Magic of Touch. *The Uncommon Senses*. BBC Radio 4, 27. 3. 2017.
- ²⁷ **Ženske s prsti veliko bolje tipajo od moških:** Linden, *Touch*. Str. 73.
- ²⁹ **koži daje barvo vrsta različnih barvil:** pogovor z Nino Jablonski. 2016.
- ²⁹ **Pri starejših ljudeh ga nastaja veliko manj:** Challoner, *Cell*. Str. 170.
- ²⁹ **»Melanin je izvrstna naravna zaščita proti soncu«:** pogovor z Nino Jablonski. 2016.
- ²⁹ **Melanin se na sončno svetlobo pogosto odziva:** Jablonski, *Living Color*. Str. 14.
- ³⁰ **Pri sončnih opeklinah:** Jablonski, *Skin*. Str. 17.
- ³⁰ **Kakršnokoli rdečo obarvanost kože ali sluznic:** Smith, *Body*. Str. 410.
- ³¹ **Ta pojav imenujemo melazma:** Jablonski, *Skin*. Str. 90.
- ³¹ **Približno 50 odstotkom svetovnega prebivalstva:** *Journal of Pharmacology and Pharmacotherapeutics*, april/junij 2012. *New Scientist*, 9. 8. 2014. Str. 34–37.

- ³¹ **S svetlejšo poltjo:** Natural Selection Has Altered the Appearance of Europeans over the Past 5000 Years. University College London. Sporočilo za medije, 11. 3. 2014.
- ³² **Barva polti se je spreminjala:** Jablonski, *Living Color*. Str. 24.
- ³² **Prvobitni prebivalci v Južni Ameriki:** Jablonski, *Skin*. Str. 91.
- ³² **Nekoliko teže pojasnimo Kojasane:** Rapid Evolution of a Skin-Lightening Allele in Southern African KhoeSan. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 26. 12. 2018.
- ³³ **»čedarski človek«, temno rjavo, skoraj črno polt:** First Modern Britons Had Dark to Black Skin. *Guardian*, 7. 2. 2018.
- ³³ **stara DNK že preveč dotrajana:** *New Scientist*, 3. 3. 2018. Str. 12.
- ³³ **Dejansko smo enako kosmati kot naši opičji sorodniki:** Jablonski, *Skin*. Str. 19.
- ³³ **vsega skupaj okoli pet milijonov dlak:** Linden, *Touch*. Str. 216.
- ³⁴ **greje, blaži udarce, prikriva:** The Naked Truth. *Scientific American*, februar 2010.
- ³⁴ **Pri kosmatih sesalcih:** Ashcroft, *Life at the Extremes*. Str. 157.
- ³⁴ **dlake se postavijo pokonci:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, julij 2012. Str. 305.
- ³⁴ **genetika pa nam razkriva:** Why Are Humans So Hairy? *New Scientist*, 17. oktober 2017.
- ³⁴ **zagotovijo varovalno plast nad lasiščem:** pogovor z Nino Jablonski. 2016.
- ³⁴ **človek feromonov nima:** Do Human Pheromones Actually Exist? *Science News*, 7. 3. 2017.
- ³⁶ **sekundarna poraščenost namenjena razkazovanju:** Bainbridge, *Teenagers*. Str. 44-45.
- ³⁶ **zraste okoli osem metrov dlake:** *The Curious Cases of Rutherford and Fry*. BBC Radio 4, 22. 8. 2016.
- ³⁶ **frontalni in stranski portret osumljenca:** Cole, *Suspect Identities*. Str. 49.
- ³⁹ **Da se ljudje razlikujemo po prstnih odtisih:** Smith, *Body*. Str. 409.
- ³⁹ **Predpostavljajo, da nam pomagajo pri oprijemanju:** Linden, *Touch*. Str. 37.
- ³⁹ **zakaj se koža na prstih naguba:** Why Do We Get Prune Fingers? *Smithsonian Magazine*, 6. 8. 2015.
- ³⁹ **Pojav strokovno imenujemo adermoglifija:** Adermatoglyphia: The Genetic Disorder of People Born Without Fingerprints. *Smithsonian Magazine*, 14. 1. 2014.
- ⁴⁰ **Večina štirinožcev se hladi s sopenjem:** Daniel E. Lieberman, Human Locomotion and Heat Loss: An Evolutionary Perspective. *Comprehensive Physiology* 5, št. 1 (januar 2015).
- ⁴⁰ **»Zaradi izgube večine telesne poraščenosti«:** Jablonski, *Living Color*. Str. 26.
- ⁴⁰ **v telesu moškega, ki tehta 70 kg:** Stark, *Last Breath*. Str. 283-285.
- ⁴¹ **Čeprav je soli v znoju le droben delež:** Ashcroft, *Life at the Extremes*. Str. 139.
- ⁴¹ **Tudi sproščanje adrenalina sproža znojenje:** prav tam. Str. 122.
- ⁴¹ **Pri preizkusu z detektorjem laži merijo:** Tallis, *Kingdom of Infinite Space*. Str. 23.
- ⁴¹ **Spojini s tem značilnim vonjem:** Bainbridge, *Teenagers*. Str. 48.
- ⁴² **na koži dejansko najdemo več bakterij:** Andrews, *Life That Lives on Man*. Str. 11.
- ⁴² **Če si želi zdravnik po zdravstvenem pregledu:** Gawande, *Better*. Str. 14-15. What Is the Right Way to Wash Your Hands? *Atlantic*, 23. 1. 2017.
- ⁴² **Pri enem od prostovoljcev so odkrili mikrob:** *National Geographic News*, 14. 11. 2012.
- ⁴² **Protibakterijsko milo ni neproblematično:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 200.
- ⁴³ **Tako dolgo že sobivajo z nami:** What the Mites on Your Face Say About Where You Came From. *Science*, 14. 12. 2015.
- ⁴⁵ **Z raziskavami praskanja so ugotovili:** Linden, *Touch*. Str. 185.
- ⁴⁵ **Za najhujšim srbenjem, ki ga ni bilo mogoče potešiti:** prav tam. Str. 187-189.
- ⁴⁵ **Vsakdo ima na glavi okoli 100.000:** Andrews, *Life That Lives on Man*. Str. 38-39.
- ⁴⁵ **hormon dihidrotestosteron:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, julij 2012. Str. 305.
- ⁴⁵ **Glede na to, da smo nekateri tako zlahka ob lase:** Andrews, *Life That Lives on Man*. Str. 42.

3. poglavje: Naši mikrobi

- ⁴⁹ **Koristen nam je le tedaj:** Ben-Barak, *Invisible Kingdom*. Str. 58.
- ⁴⁹ **Človek sam proizvede 20 prebavnih encimov:** pogovor s profesorjem Christopherjem Gardnerjem s Stanfordove univerze, Palo Alto, 29. 1. 2018.
- ⁴⁹ **povprečna bakterija tehta okoli bilijoninko:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, julij 2014. West, Scale. Str. 1.

- ⁴⁹ **Bakterije pa si lahko gene izmenjujejo:** Crawford, *Invisible Enemy*. Str. 14.
- ⁵⁰ **Ena sama roditeljska bakterija:** Lane, *Power, Sex, Suicide*. Str. 114.
- ⁵⁰ **V treh dneh bi njeno potomstvo:** Maddox, *What Remains to Be Discovered*. Str. 170.
- ⁵⁰ **Če bi vse mikrobe na Zemlji:** Crawford, *Invisible Enemy*. Str. 13.
- ⁵⁰ **domovanje kakim 40 tisoč vrstam mikrobov:** Learning About Who We Are. *Nature*, 14. 6. 2012. Molecular-Phylogenetic Characterization of Microbial Community Imbalances in Human Inflammatory Bowel Diseases. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 15. 8. 2007.
- ⁵¹ **Skupna teža vseh mikrobov:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 25. Ben-Barak, *Invisible Kingdom*. Str. 13.
- ⁵¹ **Leta 2016 so raziskovalci iz Izraela:** *Nature*, 8. 6. 2016.
- ⁵² **Mikrobne skupnosti so lahko presenetljivo specifične:** The Inside Story. *Nature*, 28. 5. 2008.
- ⁵² **le zaradi 1415 zbolimo:** Crawford, *Invisible Enemy*. Str. 15–16. Pasternak, *Molecules Within Us*. Str. 143.
- ⁵³ **vs ti mikrobi drug z drugim:** The Microbes Within. *Nature*, 25. 2. 2015.
- ⁵³ **Virus herpesa obstaja:** They Reproduce, but They Don't Eat, Breathe, or Excrete. *London Review of Books*, 9. 3. 2001.
- ⁵³ **Če bi virus povečali:** Ben-Barak, *Invisible Kingdom*. Str. 4.
- ⁵⁴ **Sprva je nedoumljivega povzročitelja imenoval:** Roossinck, *Virus*. Str. 13.
- ⁵⁴ **Izmed več sto tisoč različnih virusov:** *Economist*, 24. 6. 2017. Str. 76.
- ⁵⁴ **ko je odkrila, da je v litru morske vode:** Zimmer, *Planet of Viruses*. Str. 42–44.
- ⁵⁴ **virusi, ki bi jih nanizali drugega za drugim:** Crawford, *Deadly Companions*. Str. 13.
- ⁵⁵ **Prehlad je vsekakor pogostejši pozimi:** Cold Comfort. *New Yorker*, 11. 3. 2002. Str. 42.
- ⁵⁵ **Prehlad ni ena sama bolezen:** Unraveling the Key to a Cold Virus's Effectiveness. *New York Times*, 8. 1. 2015.
- ⁵⁵ **Pri enem od njih so na prostovoljca namestili napravo:** Cold Comfort. Str. 45.
- ⁵⁷ **Pri podobni študiji na Arizonski univerzi:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, jan. 2017. Str. 127.
- ⁵⁷ **V stvarnem svetu takšna okužba:** Germs Thrive at Work, Too. *Wall Street Journal*, 30. 9. 2014.
- ⁵⁷ **odlično pa se počutijo v tkanini:** *Nature*, 25. 6. 2015. Str. 400.
- ⁵⁸ **Kvasovko *Cryptococcus gattii*:** *Scientific American*, december 2013. Str. 47.
- ⁶¹ **Kako zelo to drži, se je nadvse jasno pokazalo:** Giant Viruses. *American Scientist*, julij-avgust 2011. Zimmer, *Planet of Viruses*. Str. 89–91. The Discovery and Characterization of Mimivirus, the Largest Known Virus and Putative Pneumonia Agent. *Emerging Infections*, 21. 5. 2007. Ironmonger Who Found a Unique Colony. *Daily Telegraph*, 15. oktober 2004. *Bradford Telegraph and Argus*, 15. oktober 2014. Out on a Limb. *Nature*, 4. 8. 2011.
- ⁶³ **svojo nejevero izrazil nadvse nazorno:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 179.
- ⁶³ **Pred penicilinom je za edino:** *Journal of Antimicrobial Chemotherapy* 71 (2016).
- ⁶⁶ **Glavni raziskovalec na Oxfordu:** Lax, *Mould in Dr Florey's Coat*. Str. 77–79.
- ⁶⁷ **Bal se je, da se v laboratoriju lahko zastrupi:** Chain, Sir Ernst Boris. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ⁶⁸ **Na začetku leta 1941:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 3–12. *Economist*, 21. 5. 2016. Str. 19.
- ⁶⁸ **laborantka v Peoriji Mary Hunt:** Penicillin Comes to Peoria. *Historynet*, 2. 6. 2014.
- ⁶⁸ **Prav ves odtlej proizveden penicilin:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 60. The Real Story Behind Penicillin. *PBS NewsHour*, 27. 9. 2013.
- ⁶⁸ **Britanski odkritelji so razočarano ugotovili:** Florey, Howard Walter. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ⁶⁹ **Chainu ni bilo dovolj, da si je delil Nobelovo nagrado:** Chain, Sir Ernst Boris. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ⁷⁰ **Z napadanjem širokega spektra bakterij:** *New Yorker*, 22. oktober 2012. Str. 36.
- ⁷⁰ **Grant je nazadnje pristal:** pogovor z Michaelom Kinchem, Washingtonova Univerza v St Louisu, 18. 4. 2018.
- ⁷¹ **antibiotike predpisujejo pri 70 odstotkih primerov akutnega bronhitisa:** Superbug: An Epidemic Begins. *Harvard Magazine*, maj-junij 2014.
- ⁷² **večina Američanov s hrano posredno zaužije antibiotike:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 85. *Baylor University Medical Center Proceedings*, julij 2012. Str. 306.
- ⁷² **Na Švedskem so leta 1986 prepovedali uporabo antibiotikov:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 84.
- ⁷² **Leta 1977 je Uprava ZDA za hrano in zdravila:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, julij 2012. Str. 306.
- ⁷² **Zato se število smrti zaradi nalezljivih bolezni:** Bakalar, *Where the Germs Are*. Str. 5–6.
- ⁷² **Poleg tega, da nezadržno postajajo odpornejše:** Don't Pick Your Nose. *London Review of Books*, julij 2004.
- ⁷² ***Staphylococcus aureus*, odporen proti meticilinu:** World Super Germ Born in Guildford. *Daily Telegraph*, 26. 8. 2001. Squashing Superbugs. *Scientific American*, julij 2009.

- ⁷³ danes MRSA in njeni sorodniki pokončajo: A Dearth in Innovation for Key Drugs. *New York Times*, 22. 7. 2014.
- ⁷³ Bakterije CRE ubijejo približno polovico bolnikov: *Nature*, 25. 7. 2013. Str. 394.
- ⁷³ »Zanje je to preprosto predrago«: Resistance Is Futile. *Atlantic*, 15. oktober 2011.
- ⁷³ izmed 18 največjih farmacevtskih podjetij vsa razen dveh: Antibiotic Resistance Is Worrisome, but Not Hopeless. *New York Times*, 8. 3. 2016.
- ⁷⁵ Ob trenutni stopnji širjenja: *BBC Inside Science*. BBC Radio 4, 9. 6. 2016. *Chemistry World*, marec 2018. Str. 51.
- ⁷⁵ zdravila, ki bi zaznavala kvorum: *New Scientist*, 14. 12. 2013. Str. 36.
- ⁷⁵ najbolj razširjeni biodelci na svetu: Reengineering Life. *Discovery*. BBC Radio 4, 8. 5. 2017.

4. poglavje: Možgani

- ⁷⁹ Njihovo čvrstost primerjajo z želatino: Thanks for the Memory. *New York Review of Books*, 5. oktober 2006. Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 211.
- ⁷⁹ Ocenjujejo, da je v celotnih možganih: Solving the Brain. *Nature Neuroscience*, 17. 7. 2013.
- ⁸⁰ Le za dva odstotka celotne telesne teže jih je: Allen, *Lives of the Brain*. Str. 188.
- ⁸⁰ Na enoto snovi so možgani najdražji: Bribiescas, *Men*. Str. 42.
- ⁸⁰ Ugotovil je, da so najučinkovitejši možgani: Winston, *Human Mind*. Str. 210.
- ⁸⁰ pravilnejše število 86 milijard: Myths That Will Not Die. *Nature*, 17. 12. 2015.
- ⁸² »v enem samem kubičnem centimetru možganovine«: Eagleman, *Incognito*. Str. 2.
- ⁸² Razdeljeni so na dve polobli: Ashcroft, *Spark of Life*. Str. 227. Allen, *Lives of the Brain*. Str. 19.
- ⁸³ šest predelov senčnega režnja: How Your Brain Recognizes All Those Faces. *Smithsonian.com*, 6. 6. 2017.
- ⁸³ Čeprav zasedajo le deset odstotkov lobanjske votline: Allen, *Lives of the Brain*. Str. 14. Zeman, *Consciousness*. Str. 57. Ashcroft, *Spark of Life*. Str. 228–229.
- ⁸⁵ kako hitro (ali kako počasi) se staramo: A Tiny Part of the Brain Appears to Orchestrate the Whole Body's Aging. *Stat*, 26. 7. 2017.
- ⁸⁵ Oseba, ki ji amigdali ne delujeta: O'Sullivan, *Brainstorm*. Str. 91.
- ⁸⁵ pogosto sanjamo kaj strašljivega: What Are Dreams? *Nova*. PBS, 24. 11. 2009.
- ⁸⁶ Oči vsako sekundo v možgane pošljejo: Attention. *New Yorker*, 1. oktober 2014.
- ⁸⁶ le okoli deset odstotkov informacije: *Nature*, 20. 4. 2017. Str. 296.
- ⁸⁷ »Imamo zelo izrazit občutek«: Le Fanu, *Why Us?* Str. 199.
- ⁸⁸ je mogoče s sugestijo vcepiti povsem napačne spomine: *Guardian*, 4. 12. 2003. Str. 8.
- ⁸⁹ Leto dni pozneje so istim ljudem: *New Scientist*, 14. 5. 2011. Str. 39.
- ⁸⁹ Naš um vsak spomin razdeli: Bainbridge, *Beyond the Zonules of Zinn*. Str. 287.
- ⁹⁰ Ena sama bežna misel: Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 183.
- ⁹⁰ ti koščki spomina: Le Fanu, *Why Us?* Str. 213. Winston, *Human Mind*. Str. 82.
- ⁹⁰ »Podoben je vnosu v Wikipediji«: *The Why Factor*. BBC World Service, 6. 9. 2013.
- ⁹¹ V Združenih državah vsako leto priredijo državno tekmovanje: *Nature*, 7. 4. 2011. Str. 33.
- ⁹² Do tega sklepa so prišli: Draaisma, *Forgetting*. Str. 163–170. Memory. *National Geographic*, nov. 2007.
- ⁹³ Ironično je, da smo o spominu: The Man Who Couldn't Remember. *Nova*. PBS, 1. 6. 2009. How Memory Speaks. *New York Review of Books*, 22. 5. 2014. *New Scientist*, 28. 11. 2015. Str. 36.
- ⁹⁴ »V nevroznanosti se le redko zgodi«: *Nature Neuroscience*, februar 2010. Str. 139.
- ⁹⁴ v službi ni pogosto napredoval: *Neurosurgery*, jan. 2011. Str. 6–11.
- ⁹⁴ Niti bela niti siva možganovina: Ashcroft, *Spark of Life*. Str. 229.
- ⁹⁵ ocena, da uporabljamo le deset odstotkov možganov: *Scientific American*, avg. 2011. Str. 35.
- ⁹⁵ Povezave v možganih najstnika: Get Knitting. *London Review of Books*, 18. 8. 2005.
- ⁹⁶ Najpogostejši vzrok za smrt: *New Yorker*, 31. 8. 2015. Str. 85.
- ⁹⁷ Težava je v tem, da za nevrone v možganih: Human Brains Make New Nerve Cells. *Science News*, 5. 4. 2018. *All Things Considered*. National Public Radio, 17. 3. 2018.
- ⁹⁷ Preostala tretjina možganov: Le Fanu, *Why Us?* Str. 192.
- ⁹⁸ »Če bi načrtovali organski stroj«: The Mystery of Consciousness. *New York Review of Books*, 2. 11. 1995.
- ⁹⁹ V osemdesetih letih 19. stoletja: Dittrich, *Patient H.M.* Str. 79.
- ⁹⁹ Delo Egasa Moniza: Unkind Cuts. *New York Review of Books*, 24. 4. 1986.

- ¹⁰¹ **Postopek je bil tako primitiven:** The Lobotomy Files: One Doctor's Legacy. *Wall Street Journal*, 12. 12. 2013.
- ¹⁰² **je bil Freeman psihiater, ne kirurg:** El-Hai, *Lobotomist*. Str. 209.
- ¹⁰² **Približno dvema tretjinama Freemanovih pacientov:** prav tam. Str. 171.
- ¹⁰³ **Med neuspešnimi je bil najbolj razvpit:** prav tam. Str. 173-174.
- ¹⁰³ **ker so zaščiteni s tako tesno privilegajočo se lobanjo:** Sanghavi, *Map of the Child*. Str. 107. Bainbridge, *Beyond the Zonules of Zinn*. Str. 233-235.
- ¹⁰³ **se pojavi na nasprotni strani od udarca:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 217.
- ¹⁰⁴ **V Veliki Britaniji je bilo do leta 1970:** *Literary Review*, avgust 2016. Str. 36.
- ¹⁰⁵ **»Zgodovino epilepsije lahko povzamemo«:** *British Medical Journal* 315 (1997).
- ¹⁰⁶ **Pri Capgrasovem sindromu je prizadeti prepričan:** Can the Brain Explain Your Mind? *New York Review of Books*, 24. 3. 2011.
- ¹⁰⁶ **Pri Klüver-Bucyjevem sindromu prizadeti občuti:** Urge. *New York Review of Books*, 24. 9. 2015.
- ¹⁰⁶ **Najbolj nenavaden je morda:** Sternberg, *NeuroLogic*. Str. 133.
- ¹⁰⁶ **Sindrom vklenjene zavesti je spet nekaj drugačnega:** Owen, *Into the Grey Zone*. Str. 4.
- ¹⁰⁶ **Nihče ne ve, koliko ljudi:** The Mind Reader. *Nature Neuroscience*, 13. 6. 2014.
- ¹⁰⁷ **Povsem mogoče je, da nam zaradi manj napornega:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 556. If Modern Humans Are So Smart, Why Are Our Brains Shrinking? *Discover*, 20. 1. 2011.

5. poglavje: Glava

- ¹¹¹ **pri obglavljenju Marije Škotske:** Larson, *Severed*. Str. 13.
- ¹¹¹ **Charlotte Corday:** prav tam. Str. 246.
- ¹¹³ **Davis je postal tako znamenit:** *Australian Indigenous Law Review*, št. 92 (2007). *New Literatures Review*, University of Melbourne, oktober 2004.
- ¹¹³ **Prepričan je bil, da so intelektualne:** *Anthropological Review*, oktober 1868. Str. 386-394.
- ¹¹³ **jo je imenoval »mongolizem«:** Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 249. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ¹¹⁴ **V primeru, o katerem piše Stephen Jay Gould:** Gould, *Za-mera človeka*. Str. 138.
- ¹¹⁴ **Leta 1861 je med obdukcijo:** Le Fanu, *Why Us?* Str. 180. The Inferiority Complex. *New York Review of Books*, 22. oktober 1981.
- ¹¹⁵ **V stroki ni videti prav nobenega soglasja:** glej McNeill, *Face*. Str. 180. Perrett, *In Your Face*. Str. 21. A Conversation with Paul Ekman. *New York Times*, 5. 8. 2003.
- ¹¹⁵ **Novorojenčkom naj bi bil obraz:** McNeill, *Face*. Str. 4.
- ¹¹⁶ **Sprememba je bila preveč neznatna:** prav tam. Str. 26.
- ¹¹⁷ **Francoski anatom G.-B. Duchenne de Boulogne:** *New Yorker*, 12. 1. 2015. Str. 35.
- ¹¹⁷ **vsi izkazujemo »mikroizraze«:** pogovor s Paulom Ekmanom.
- ¹¹⁷ **imamo manjše, živahnjše obrvi:** Scientists Have an Intriguing New Theory About Our Eyebrows and Foreheads. *Vox*, 9. 4. 2018.
- ¹¹⁸ **Mona Lisa je videti tako zagonetna:** Perrett, *In Your Face*. Str. 18.
- ¹¹⁸ **nos in zapletene obnosne votline:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 312.
- ¹¹⁹ **do 33 sistemov:** *The Uncommon Senses*. BBC Radio 4, 20. 3. 2017.
- ¹¹⁹ **svoje lastne bele krvničke:** Blue Sky Sprites. *Naked Scientists*, podcast, 17. 5. 2016. Evolution of the Human Eye. *Scientific American*, julij 2011. Str. 53.
- ¹²⁰ **Strokovno ime za ta pojav:** Meet the Culprits Behind Bright Lights and Strange Floaters in Your Vision. *Smithsonian Magazine*, 24. 12. 2014.
- ¹²⁰ **Če bi človeško zrklo:** McNeill, *Face*. Str. 24.
- ¹²⁰ **Leča, ki ji običajno v celoti pripisujemo:** Davies, *Life Unfolding*. Str. 231.
- ¹²¹ **Ne zagotavljajo le gladkega premikanja vek:** Lutz, *Crying*. Str. 67-68.
- ¹²² **proizvedemo od približno 150 do 300 mililitrov solz:** prav tam. Str. 69.
- ¹²² **Med vsemi primati so naše beločnice edinstvene:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 388.
- ¹²⁴ **Njihova glavna težava ni v tem, da je svet videti pust:** Outcasts of the Islands. *New York Review of Books*, 6. 3. 1997.

- ¹²⁴ **Veliko pozneje so primati spet razvili sposobnost:** *National Geographic*, februar 2016. Str. 56.
- ¹²⁵ **Nagle očesne gibe imenujemo sakade:** *New Scientist*, 14. 5. 2011. Str. 356. Eagleman, *Brain*. Str. 60.
- ¹²⁵ **Viktorijanski naravoslovci:** Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 82. Roberts, *Incredible Unlikelihood of Being*. Str. 114. Eagleman, *Incognito*. Str. 32.
- ¹²⁷ **Pri naših daljnih prednikih:** Shubin, *Your Inner Fish*. Str. 160-162.
- ¹²⁷ **Tlačni val, ki premakne bobnič:** Goldsmith, *Discord*. Str. 6-7.
- ¹²⁹ **To pomeni, da prek visokofrekvenčnih stereocilijev:** Bathurst, *Sound*. Str. 28-29.
- ¹²⁹ **polkovnik Thomas Fortune Purves:** prav tam. Str. 124.
- ¹²⁹ **Ko skočimo z vrtiljaka:** Bainbridge, *Beyond the Zonules of Zinn*. Str. 110.
- ¹³⁰ **Če izguba ravnotežja traja dalj časa:** Francis, *Adventures in Human Being*. Str. 63.
- ¹³⁰ **polovica oseb, mlajših od 30 let:** World Without Scent. *Atlantic*, 12. 9. 2015.
- ¹³¹ **»Voh je, kar se preučevanja tiče«:** pogovor z Garyjem Beauchampom, Monell Chemical Senses Center, Filadelfija, 2016.
- ¹³¹ **»To, čemur roža pravimo«:** Shakespeare, W. 2020. *Romeo in Julija*. Prevedel Oton Župančič. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ¹³² **čutnice aktivirala tako imenovana resonanca:** Al-Khalili in McFadden, *Life on the Edge*. Str. 158-159.
- ¹³² **Banana na primer oddaja 300 različnih molekul:** Shepherd, *Neurogastronomy*. Str. 34-37.
- ¹³² **paradižnik 400:** Gilbert, *What the Nose Knows*. Str. 45.
- ¹³³ **Vonj po praženih mandljih:** Brooks, *At the Edge of Uncertainty*. Str. 149.
- ¹³³ **Vonj sladkega korena:** Secret of Liquorice Smell Unravelling. *Chemistry World*, januar 2017.
- ¹³³ **domnevo, ki sta jo leta 1927 postavila:** Holmes, *Flavor*. Str. 49.
- ¹³³ **Leta 2014 so raziskovalci na Univerzi Pierra in Marie Curie:** *Science*, 21. 3. 2014.
- ¹³³ **»Te trditve so neutemeljene«:** Sniffing Out Answers: A Conversation with Markus Meister. Univerza Caltech, objava za medije, 8. 7. 2015. <https://www.caltech.edu/about/news/sniffing-out-answers-conversation-markus-meister-47229>.
- ¹³⁴ **zakaj nam nekateri vonji:** Olfaction Primer: How Smell Works. Monell Chemical Senses Center.
- ¹³⁴ **raziskovalci Kalifornijske univerze v Berkeleyju:** Mechanisms of Scent-Tracking in Humans. *Nature*, 4. 1. 2007.
- ¹³⁴ **Pri petih vonjih izmed 15 preizkušenih:** Holmes, *Flavor*. Str. 63.
- ¹³⁴ **Tudi dojenčki in matere se izvrstno prepoznavajo:** Gilbert, *What the Nose Knows*. Str. 63.
- ¹³⁵ **Izguba voha je eden prvih znakov Alzheimerjeve bolezni:** Platoni, *We Have the Technology*. Str. 39.
- ¹³⁵ **Devetdesetim odstotkom ljudi, ki izgubijo voh:** Blodgett, *Remembering Smell*. Str. 19.

6. poglavje: Vdihni, pogoltni

- ¹³⁹ **Med prikazom čarovniškega trika:** Profiles. *New Yorker*, 9. 9. 1953. Vaughan, *Isambard Kingdom Brunel*. Str. 196-197.
- ¹⁴¹ **kot prvi že leta 1870 postavil tezo:** Birkhead, *Most Perfect Thing*. Str. 150.
- ¹⁴² **zadušitev danes četrti najpogostejši vzrok:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 297.
- ¹⁴³ **Henry Heimlich je nenehno promoviral:** The Choke Artist. *New Republic*, 23. 4. 2007. Nekrolog v časniku *New York Times*, 23. 4. 2007.
- ¹⁴⁴ **2374 neprevidno zaužitih predmetov:** Cappello, *Swallow*. Str. 4-6. *New York Times*, 11. 1. 2011.
- ¹⁴⁵ **Jackson naj bi bil hladen mož in ni imel prijateljev:** *Annals of Thoracic Surgery* 57 (1994). Str. 502-505.
- ¹⁴⁶ **Odrasla oseba v povprečju izloči:** Gut Health May Begin in the Mouth. *Harvard Magazine*, 20. oktober 2017.
- ¹⁴⁶ **izločimo okoli 30.000 litrov:** Tallis, *Kingdom of Infinite Space*. Str. 25.
- ¹⁴⁷ **močno protibolečinsko snov, opiorfin:** Natural Painkiller Found in Human Spit. *Nature*, 13. 11. 2006.
- ¹⁴⁷ **Med spanjem proizvajamo le malo sline:** Enders, *Čarobno črevesje*. Str. 30.
- ¹⁴⁷ **150 kemičnih spojin:** *Scientific American*, maj 2013. Str. 20.
- ¹⁴⁷ **odkrili okoli 1000 vrst bakterij:** prav tam.
- ¹⁴⁷ **s pihanjem število bakterij na torti:** objava za medije Clemsonove univerze, A True Food Myth Buster. 13. 12. 2011.
- ¹⁴⁸ **Ker so zobje tako trdi:** Ungar, *Evolution's Bite*. Str. 5.
- ¹⁴⁹ **Odrasel moški lahko praviloma ugrizne:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 226.
- ¹⁴⁹ **Med vsemi celicami v telesu:** *New Scientist*, 16. 3. 2013. Str. 45.

- ¹⁴⁹ **V resnici je to izmišljotina:** *Nature*, 21. 6. 2012. Str. S2.
- ¹⁵⁰ **Okušalne celice niso le v ustih:** Roach, *Gulp*. Str. 46.
- ¹⁵⁰ **Okušalne celice so odkrili:** *New Scientist*, 8. 8. 2015. Str. 40–41.
- ¹⁵⁰ **vsebuje strup tetradotoksin:** Ashcroft, *Life at the Extremes*. Str. 54. Last Supper? *Guardian*, 5. 8. 2016.
- ¹⁵¹ **britanskega pisatelja Nicholasa Evansa:** I Wanted to Die. It Was So Grim. *Daily Telegraph*, 2. 8. 2011.
- ¹⁵¹ **Imamo okoli 10.000 okušalnih čutnic:** A Matter of Taste? *Chemistry World*, februar 2017. Holmes, *Flavor*. Str. 83. Fire- Eaters. *New Yorker*, 4. 11. 2013.
- ¹⁵² **Maroški vrsti iz družine mlečkovk:** Holmes, *Flavor*. Str. 85.
- ¹⁵³ **pri odraslih Kitajcih:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, januar 2016. Str. 47.
- ¹⁵³ **Nekateri strokovnjaki menijo:** *New Scientist*, 8. 8. 2015. Str. 40–41.
- ¹⁵⁴ **Danes je Ajinomoto velikansko podjetje:** Mouritsen in Styrbæk, *Umami*. Str. 28.
- ¹⁵⁵ **Vonj prispeva vsaj 70 odstotkov:** Holmes, *Flavor*. Str. 21.
- ¹⁵⁶ **Študenti so vsi po vrsti vinoma pripisovali:** *BMC Neuroscience*, 18. 9. 2007.
- ¹⁵⁶ **pijačo s pomarančnim okusom obarvajo rdeče:** *Scientific American*, januar 2013. Str. 69.
- ¹⁵⁸ **morda največ razpravlja:** Lieberman, *Evolution of the Human Head*. Str. 315.
- ¹⁵⁸ **V njegovi notranjosti in okoli njega:** prav tam. Str. 284.
- ¹⁶⁰ **Johann Dieffenbach, eden najuglednejših nemških kirurgov:** The Paralysis of Stuttering. *New York Review of Books*, 26. 4. 2012.

7. poglavje: Srce in kri

- ¹⁶³ **»Ustavilo se je«:** In the Hands of Any Fool. *London Review of Books*, 3. 7. 1997.
- ¹⁶⁵ **To znamenje se je prvič:** Peto, *Heart*. Str. 30.
- ¹⁶⁵ **Srce vsako uro prečrpa:** Nuland, *Kako umremo*. str. 22.
- ¹⁶⁵ **Izračunali so celo:** Morris, *Bodywatching*. Str. 11.
- ¹⁶⁶ **Možgani prejmejo 15 odstotkov krvi:** Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 88–89.
- ¹⁶⁶ **Vsakič ko vstanemo:** *The Curious Cases of Rutherford and Fry*. BBC Radio 4, 13. 9. 2016.
- ¹⁶⁶ **Veliko zgodnjih raziskav krvnega tlaka:** Amidon in Amidon, *Sublime Engine*. Str. 116. Hales, Stephen. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ¹⁶⁸ **Še globoko v 20. stoletju:** Why So Many of Us Die of Heart Disease. *Atlantic*, 6. 3. 2018.
- ¹⁶⁸ **leta 2017 pa je Ameriška kardiološka zveza:** New Blood Pressure Guidelines Put Half of US Adults in Unhealthy Range. *Science News*, 13. 11. 2017.
- ¹⁶⁹ **Vsaj 50 milijonov Američanov:** Amidon in Amidon, *Sublime Engine*. Str. 227.
- ¹⁶⁹ **Samo v Združenih državah:** Health, United States, 2016, DHSS št. 2017-1232, maj 2017.
- ¹⁶⁹ **O srčnem infarktu in srčnem zastoju:** Wolpert, *You're Looking Very Well*. Str. 18. Don't Try This at Home. *London Review of Books*, 29. 8. 2013.
- ¹⁶⁹ **V slovenskih in evropskih smernicah:** Pogosta vprašanja o hipertenziji. Kaj je zvišan krvni tlak? Združenje za hipertenzijo. <https://hipertenzija.org/o-hipertenziji/>.
- ¹⁶⁹ **Tudi po podatkih:** 17. maj – svetovni dan hipertenzije. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/oznake/zvisan-krvni-tlak>.
- ¹⁷⁰ **Približno četrtnina žrtev:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, april 2017. Str. 240.
- ¹⁷¹ **Ženske pogosteje od moških:** Brooks, *At the Edge of Uncertainty*. Str. 104–105.
- ¹⁷¹ **Iz neznanih razlogov so Mjaoji:** Amidon in Amidon, *Sublime Engine*. Str. 191–192.
- ¹⁷¹ **Pri hipertrofični kardiomiopatiji:** When Genetic Autopsies Go Awry. *Atlantic*, 11. oktober 2016.
- ¹⁷¹ **V Sloveniji za ishemičnimi boleznimi srca:** Zdravstveni statistični letopis 2018. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/publikacije/zdravstveni-statisticni-letopis-2018>.
- ¹⁷² **Vse kaže, da se je splošno javno zavedanje:** Pearson, *Life Project*. Str. 101–103.
- ¹⁷³ **Pet tisoč prebivalcev so pridobili za sodelovanje:** prav tam. framinghamheartstudy.org.
- ¹⁷⁴ **kateter vstavil v arterijo v roki:** Nourse, *Body*. Str. 85.
- ¹⁷⁵ **načrtovanja naprave, ki bi umetno bogatila kri s kisikom:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 95. National Academy of Sciences, spomini Harrisa B. Schumacherja ml., Washington, D. C., 1982.
- ¹⁷⁶ **Leta 1958 je švedski inženir Rune Elmqvist:** Ashcroft, *Spark of Life*. Str. 152–153.

- ¹⁷⁸ **si je leta 2000 vzel življenje:** nekrolog v časniku *New York Times*, 21. 8. 2000. Dr. Steven E. Nissen (intervju). *Take One Step*. PBS, avgust 2006.
- ¹⁷⁸ **Če bi odstranili še bijoče srce:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, oktober 2017. Str. 476.
- ¹⁷⁹ **V Freyevem vzorcu so odkrili glivo:** prav tam. Str. 247.
- ¹⁷⁹ **izvajali z 80-odstotno uspešnostjo:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 102.
- ¹⁷⁹ **opravijo od 4000 do 5000 presaditev srca:** Amidon in Amidon, *Sublime Engine*. Str. 198-199.
- ¹⁸⁰ **Njeni starši trdijo:** *Economist*, 28. 4. 2018. Str. 56.
- ¹⁸¹ **»Srčne bolezni vsako leto pokončajo«:** Kinch, *Prescription for Change*. Str. 112.
- ¹⁸¹ **že po milijon preventivnih angioplastik:** Welch, *Less Medicine, More Health*. Str. 34-36.
- ¹⁸³ **»Tu vidimo najslabšo stran ameriškega zdravstva«:** prav tam. Str. 38.
- ¹⁸³ **Novorojenček je ima le okoli četrta litra:** Collis, *Living with a Stranger*. Str. 28.
- ¹⁸³ **s 40.000 kilometri krvnih žil:** Pasternak, *Molecules Within Us*. Str. 58.
- ¹⁸³ **v eni sami kapljici krvi:** Hill, *Blood*. Str. 14-15.
- ¹⁸³ **V Združenih državah Amerike je prodaja plazme:** *Economist*, 12. 5. 2018. Str. 12.
- ¹⁸⁴ **Za svoje energijske potrebe uporabljajo glukozo:** Dinamic Adaptation of Nutrient Utilization in Humans. *Nature Education*, 3(9): 8, 2010. <https://www.nature.com/scitable/topicpage/dynamic-adaptation-of-nutrient-utilization-in-humans-14232807/>.
- ¹⁸⁴ **Hemoglobin ima nenavadno in nevarno posebnost:** *Annals of Medicine, New Yorker*, 31. 1. 1970.
- ¹⁸⁵ **Vsaka okoli 150.000-krat zakroži po telesu:** Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 85.
- ¹⁸⁶ **Pri hudi krvavitvi se telo:** Miller, *Body in Question*. Str. 121-122.
- ¹⁸⁶ **Imajo tudi pomembno vlogo pri imunskem odzivu:** *Nature*, 28. 9. 2017. Str. S13.
- ¹⁸⁷ **Skoraj vsi strokovnjaki so menili:** Zimmer, *Soul Made Flesh*. Str. 74.
- ¹⁸⁷ **Harvey ni znal pojasniti, kako bi lahko kri:** Wootton, *Bad Medicine*. Str. 95-98.
- ¹⁸⁹ **pretočil okoli četrta litra krvi:** An Account of the Experiment of Transfusion, Practised upon a Man in London. *Proceedings of the Royal Society of London*, 9. 12. 1667.
- ¹⁹⁰ **»kri ohladi in prezrači«:** Zimmer, *Soul Made Flesh*. Str. 152.
- ¹⁹² **»Najhitrejšje okrevanje sem zaznal«:** Politics of Yellow Fever in Alexander Hamilton's America. US National Library of Medicine, brez datuma. <https://www.nlm.nih.gov/exhibition/politicsofyellowfever/collection-transcript14.html>.
- ¹⁹² **William Osler, avtor knjige *The Principles and Practice of Medicine: An Autopsy of Dr. Osler*.** *New York Review of Books*, 25. 5. 2000.
- ¹⁹³ **Vsega skupaj je okoli 400 različnih vrst antigenov:** Sanghavi, *Map of the Child*. Str. 64
- ¹⁹⁴ **»Kri je živa tvarina«:** pogovor z dr. Allanom Doctorom, Oxford, 18. 9. 2018.
- ¹⁹⁷ **Strokovnjaki že več kot 50 let:** The Quest for One of Science's Holy Grails: Artificial Blood. *Stat*, 27. 2. 2017. Red Blood Cell Substitutes. *Chemistry World*, 16. 2. 2018.
- ¹⁹⁷ **za 1,6 milijona dolarjev nižjih stroškov:** Save Blood, Save Lives. *Nature*, 2. 4. 2015.

8. poglavje: Živa kemija

- ²⁰¹ **Dvanajstletnika so tako močno stradali:** Bliss, *Discovery of Insulin*. Str. 37.
- ²⁰² **»napačno zasnovala, napačno izvedla«:** prav tam. Str. 12-13.
- ²⁰³ **»Odkritje inzulina«:** The Pissing Evile. *London Review of Books*, 1. 12. 1983.
- ²⁰⁴ **Drugi sumijo na neravnovesje:** Cause and Effect. *Nature*, 17. 5. 2012.
- ²⁰⁴ **Med letoma 1980 in 2014:** *Nature*, 26. 5. 2016. Str. 460.
- ²⁰⁵ **To pomeni, da večino časa koncentracija:** The Edmonton Protocol. *New Yorker*, 10. 2. 2003.
- ²⁰⁶ **»Obožujem hormone«:** intervjuja z dr. Johnom Wassom, Oxford, 21. 3. in 17. 9. 2018.
- ²¹⁰ **Starling skoval izraz *hormon*:** Sengoopta, *Most Secret Quintessence of Life*. Str. 4.
- ²¹¹ **Najslavnejša zgodovinska oseba:** *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism*, 1. 12. 2006. Str. 4849-4853. The Medical Ordeals of JFK. *Atlantic*, december 2002.
- ²¹⁶ **Ko pa so ga pri kliničnih preizkusih dajali ljudem:** *Nature*, 25. 6. 2015. Str. 410-412.
- ²¹⁶ **Le malokdo je bolje razumel:** *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, London, november 1998. Nekrolog v časniku *New York Times*, 19. 1. 1995.

- ²¹⁸ **Vse kaže, da testosteron ne koristi:** Bribiescas, *Men*. Str. 202.
- ²¹⁸ **Veliko več je trdnih dokazov:** *New Scientist*, 16. 5. 2015. Str. 32.
- ²²⁰ **Za nealkoholno maščobno jetrno bolezen:** *Nature*, 23. 11. 2017. Str. S85. *Annals of Internal Medicine*, 6. 11. 2018.
- ²²⁰ **V Sloveniji je registriranih bolnikov:** Hepatitis C. Slovensko društvo za boj proti nalezljivim boleznim. <http://www.drustvo-bpnb.si/index.php/nalezljive-bolezni/195-hepatitis-c>. Hepatitis C: Ste si pred leti ali desetletji dali narediti tetovažo? Imate težave nepojasnjenega izvora? Ne čakajte, da dobite odgovor v diagnozi rak na jetrih, ampak se testirajte, takoj! Zdravstveni portal.si, 23. 7. 2018. <https://www.zdravstveniportal.si/zdravje/bolezni/178/hepatitis-c>.
- ²²⁴ **Ledvice vsak dan obdelajo okoli 180 litrov vode:** Pasternak, *Molecules Within Us*. Str. 60.
- ²²⁵ **S starostjo izgubi nekaj prožnosti:** Nuland, *Kako umremo*. Str. 55.
- ²²⁵ **Zdaj pa vemo, da je tudi tam nekaj mikrobov:** *Nature*, 9. 11. 2017. Str. S40.
- ²²⁸ **Najznamenitejšo litotomijo:** Tomalin, *Samuel Pepys*. Str. 60–65.
- ²²⁹ **Pepys je še več let obletnico:** Samuel Pepys and His Stones. *Annals of the Royal College of Surgeons* 59:1977.

9. poglavje: V secirnici: skelet in mišice

- ²³¹ **»Bog vzemi dušo, Anglija telo«:** Shakespeare, W. 1971. *Kralj Janez*. Prevedel Janko Moder. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ²³³ **»Potipaj tole,« mi reče dr. Ben Ollivere:** pogovor z dr. Benom Olliverom, Nottingham, 23.–24. 6. 2017.
- ²³⁷ **v Ameriki izbruhnil škandal:** Yale Students and Dental Professor Took Selfie with Severed Heads. *Guardian*, 5. 2. 2018.
- ²³⁷ **Ko je veliki anatom Andreas Vesalius:** Wootton, *Bad Medicine*. Str. 74.
- ²³⁹ **William Harvey v Angliji je bil v takšni stiski:** Larson, *Severed*. Str. 217.
- ²³⁹ **Vse kaže, da sta se Falloppio in zločinec:** Wootton, *Bad Medicine*. Str. 91.
- ²⁴¹ **Vse risbe je moral narisati zrcalno:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, oktober 2009. Str. 342–345.
- ²⁴⁴ **redne telesne vaje pomagajo:** Do Our Bones Influence Our Minds? *New Yorker*, 1. 11. 2013.
- ²⁴⁵ **Sto mišic potrebujemo le za to:** Collis, *Living with a Stranger*. Str. 56.
- ²⁴⁷ **Pri Nasi so ugotovili:** Muscle Atrophy. Informacijski bilten NASA.
- ²⁴⁷ **Charles Bell, veliki škotski kirurg:** Bell, Sir Charles. *Oxford Dictionary of National Biography*.
- ²⁴⁷ **Imamo pa tri mišice:** Roberts, *Incredible Unlikelihood of Being*. Str. 333–335.
- ²⁴⁸ **Veliko tega, kar vemo:** Francis, *Adventures in Human Being*. Str. 126–127.
- ²⁴⁹ **Povprečen človek hodi s hitrostjo:** Gait Analysis: Principles and Applications. *American Academy of Orthopaedic Surgeons*, oktober 1995.
- ²⁴⁹ **so noji to težavo rešili tako:** Taylor, *Body by Darwin*. Str. 85.
- ²⁵⁰ **že pri starosti 18 let:** Medawar, *Uniqueness of the Individual*. Str. 109.
- ²⁵⁰ **Ocenjujejo, da je bilo vsaj 60 odstotkov odraslih:** Wall, *Pain*. Str. 100–101.
- ²⁵⁰ **vsako leto opravijo več kot 800.000 menjav sklepa:** The Coming Revolution in Knee Repair. *Scientific American*, marec 2015.
- ²⁵⁰ **V Sloveniji opravijo:** Pacient niti ne ve več, da ima umeten kolk. *Ultrazvok*. Radio Prvi, 24. 9. 2020. <https://radioprvi.rtvsllo.si/2020/09/ultrazvok-obraha-artroza-kolka-endoproteza/>. Poročilo RES-kolena Slovenija 2020 (obdobje 2019). Register endoprotetike Slovenije, november 2020. https://www.ob-valdoltra.si/sites/www.ob-valdoltra.si/files/upload/files/1_porocilo_res-kolena_slo_2020.pdf. Poročilo RES-kolki Slovenija 2020 (obdobje 2019). Register endoprotetike Slovenije, julij 2020. https://www.ob-valdoltra.si/sites/www.ob-valdoltra.si/files/upload/files/1_porocilo_res_kolki_slo_2020_za2019.pdf.
- ²⁵³ **za Charnleyja skoraj nihče še ni slišal:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 104–108.
- ²⁵³ **Tri četrtnine moških in polovica žensk:** Wolpert, *You're Looking Very Well*. Str. 21.

10. poglavje: Veliki premik: pokončnost in gibanje

- ²⁵⁷ **Leta 2016 so antropologi na Teksaški univerzi:** Perimortem Fractures in Lucy Suggest Mortality from Fall Out of Tall Tree. *Nature*, 22. 9. 2016.

- ²⁵⁸ Šimpanz pri gibanju po tleh potroši štirikrat toliko: Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*. Str. 42.
- ²⁵⁹ Usain Bolt je ob svojem rekordu: Footspeed. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Footspeed>.
- ²⁶⁰ Po fosilih sodeč so prvi hominini: The Evolution of Marathon Running. *Sports Medicine* 37, št. 4-5 (2007). Elastic Energy Storage in the Shoulder and the Evolution of High-Speed Throwing in Homo. *Nature*, 27. 6. 2013.
- ²⁶² Jeremy Morris, zdravnik v britanskem Zdravstvenem raziskovalnem centru: nekrolog za Jeremyjem Morrisom, *New York Times*, 7. 11. 2009.
- ²⁶³ Z rednimi sprehodi zmanjšamo tveganje: *New Yorker*, 20. 5. 2013. Str. 46.
- ²⁶³ Z uro ali več aktivnosti se pričakovana življenjska doba: *Scientific American*, avgust 2013. Str. 71. Is Exercise Really Medicine? An Evolutionary Perspective. *Current Sports Medicine Reports*, julij-avgust 2015.
- ²⁶³ predpostavka, da obstaja neko število korakov: Watch Your Step. *Guardian*, 3. 9. 2018.
- ²⁶⁴ Le okoli 20 odstotkov ljudi: Is Exercise Really Medicine?
- ²⁶⁴ Povprečen Američan danes prehodi: Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*. Str. 217-218.
- ²⁶⁴ »Nekateri zaposleni so menda«: *Economist*, 5. 1. 2019. Str. 50.
- ²⁶⁴ Današnji pripadniki plemen, ki še živijo kot lovci in nabiralci: Is Exercise Really Medicine?
- ²⁶⁴ »Če želimo razumeti človeško telo«: pogovor z Liebermanom.
- ²⁶⁵ bi telesa vseh prebivalcev sveta: Eating Disorder. *Economist*, 19. 6. 2012.
- ²⁶⁵ Nekdo, ki se obsedeno posveča krepitvi mišic: The Fat Advantage. *Nature*, 15. 9. 2016.
- ²⁶⁶ povprečna ženska v Združenih državah: *Baylor University Medical Center Proceedings*, januar 2016.
- ²⁶⁶ več kot polovica današnjih otrok: Interest in Ketogenic Diet Grows for Weight Loss and Type 2 Diabetes. *Journal of the American Medical Association*, 16. 1. 2018.
- ²⁶⁶ današnja generacija mladih: Zuk, *Paleofantasy*. Str. 5.
- ²⁶⁶ so med najbolj okroglimi Britanci: *Economist*, 31. 3. 2018. Str. 30.
- ²⁶⁶ Po vsem svetu je delež debelih 13-odstoten: *Economist*, 6. 1. 2018. Str. 20.
- ²⁶⁶ Po eni od ocen moramo prehoditi: The Bear's Best Friend. *New York Review of Books*, 12. 5. 2016.
- ²⁶⁶ V Sloveniji ima okoli 60 odstotkov: Kako skrbimo za zdravje? Z zdravjem povezan vedenjski slog prebivalcev Slovenije. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/kako_skrbimo_za_zdravje_splet_3007_koncna.pdf.
- ²⁶⁷ za štirikrat precenjujemo količino kalorij: Exercise in Futility. *Atlantic*, april 2016.
- ²⁶⁷ tovarniški delavec v enem letu: Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*. Str. 217.
- ²⁶⁷ Pri ljudeh, ki veliko sedijo: Are You Sitting Comfortably? Well, Don't. *New Scientist*, 26. 6. 2013.
- ²⁶⁷ Če večere preživimo udobno: Our Amazingly Plastic Brains. *Wall Street Journal*, 6. 2. 2015. The Futility of the Workout-Sit Cycle. *Atlantic*, 16. 8. 2016.
- ²⁶⁷ James Levine, strokovnjak za debelost: Killer Chairs: How Desk Jobs Ruin Your Health. *Scientific American*, november 2014.
- ²⁶⁹ Že samo s tem so pokurili dodatnih petinšestdeset kalorij na uro: *New Scientist*, 25. 8. 2012. Str. 41.
- ²⁶⁹ »ena sama neumnost«: The Big Fat Truth. *Nature*, 23. 5. 2013.

11. poglavje: Telo v ravnovesju

- ²⁷³ morajo majhna bitja toploto proizvajati: Blumberg, *Body Heat*. Str. 35-38.
- ²⁷³ Skoraj neverjetno pa je, da se živali ne razlikujejo: West, *Scale*. Str. 197.
- ²⁷³ Sesalci potrošijo približno 30-krat več energije: Lane, *Power, Sex, Suicide*. Str. 179.
- ²⁷⁴ Že pri odklonu nekaj stopinj: Blumberg, *Body Heat*. Str. 206.
- ²⁷⁴ Ob tem poskusu se mimogrede spomnimo: Experiments and Observations in an Heated Room by Charles Blagden. Royal Society, 1774.
- ²⁷⁵ nihče ne ve prav dobro: Ashcroft, *Life at the Extremes*. Str. 133-134. Blumberg, *Body Heat*. Str. 146-147.
- ²⁷⁵ že zvišanje telesne temperature: Davis, *Beautiful Cure*. Str. 113.
- ²⁷⁵ Mimogrede, največ telesne toplote: Myth: We Lose Most Heat from Our Heads. *Naked Scientists* podkast, 24. oktober 2016.
- ²⁷⁷ Izraz je skoval harvardski fiziolog: *Obituary Notices of Fellows of the Royal Society* 5, št. 15 (februar 1947): str. 407-423. Cannon, Walter Bradford. *American National Biography*.

- ²⁷⁸ **napisal vpliven članek o vuduju:** 'Voodoo' Death. *American Anthropologist*, april-junij 1942.
- ²⁷⁹ **Vsak dan proizvedemo in porabimo:** West, Scale. Str. 100.
- ²⁷⁹ **le okoli 60 gramov:** Lane, *Vital Question*. Str. 63.
- ²⁷⁹ **Do odkritja je prišel:** *Biographical Memoirs*, Royal Society, London.
- ²⁷⁹ **»Tvoja prva žena sem bila«:** *Biochemistry and Biology Molecular Education* 32, št. 1 (2004): str. 62-66.
- ²⁸¹ **Če otrok z dvakrat manjšo telesno višino:** Size and Shape. *Natural History*, januar 1974.
- ²⁸¹ **padec britanskega letalca:** The Indestructible Alkemade. Spletna stran Muzeja RAF, objavljeno 24. 12. 2014.
- ²⁸² **Vzemimo primer male Erike Nordby:** *Edmonton Sun*, 28. 8. 2014.
- ²⁸³ **Med letoma 1998 in 2018:** Vse podrobnosti so na voljo na spletni strani noheatstroke.org.
- ²⁸⁴ **Najvišje ležeča stalna naselja na svetu:** Ashcroft, *Življenje v skrajnostih*.
- ²⁸⁴ **Tenzing Norgay in Raymond Lambert:** prav tam.
- ²⁸⁴ **Na morsk gladini okoli 40 odstotkov prostornine naše krvi:** prav tam.
- ²⁸⁵ **Frances Ashcroft piše o primeru pilota:** prav tam.
- ²⁸⁶ **V Nemčiji so pod nacisti zapornikom:** Annas in Grodin, *Nazi Doctors and the Nuremberg Code*. Str. 25-26.
- ²⁸⁷ **Pri poskusu, ki je bil precej značilen:** Williams in Wallace, *Unit 731*. Str. 42.
- ²⁸⁷ **Iz nejasnih razlogov so nekatere secirali:** Blood and Money. *New York Review of Books*, 4. 2. 1999.
- ²⁸⁹ **Ko so za poskuse potrebovali nosečnice:** Lax, *Toxin*. Str. 123.
- ²⁸⁹ **študent z univerze Keio v Tokiu:** Williams in Wallace, *Unit 731*.

12. poglavje: Imunski sistem

- ²⁹³ **v naši notranjosti deluje okoli 300 različnih vrst imunskih celic:** Ambitious Human Cell Atlas Aims to Catalog Every Type of Cell in the Body. National Public Radio, 13. 8. 2018.
- ²⁹³ **»Dendritična celica v koži«:** pogovor s profesorjem Danielom Davisom, Univerza v Manchesteru, 30. 11. 2018.
- ²⁹³ **Če smo v stresu ali izčrpani:** Department of Defense. *New York Review of Books*, 8. oktober 1987.
- ²⁹⁴ **Kar pet odstotkov ljudi trpi:** Davis, *Beautiful Cure*. Str. 149.
- ²⁹⁴ **»najpametnejše male celice«:** Bainbridge, *Visitor Within*. Str. 185.
- ²⁹⁵ **priželjc deluje kot jasli za limfocite T:** Davis, *Compatibility Gene*. Str. 38.
- ²⁹⁵ **»zadnji človek, ki je ugotovil neko funkcijo«:** *Lancet*, 8. oktober 2011. Str. 1290.
- ²⁹⁹ **Neustrezne vnetne procese povezujejo:** Inflamed. *New Yorker*, 30. 11. 2015.
- ²⁹⁹ **»Včasih se imunski sistem tako zažene«:** pogovor s Kinchem.
- ³⁰⁰ **Max Perutz ga je opisal kot živahnega, družabnega, ljubeznivega:** High on Science. *New York Review of Books*, 16. 8. 1990.
- ³⁰¹ **»Kljub dobrim zdravstvenim namenom«:** Medawar, *Uniqueness of the Individual*. Str. 132.
- ³⁰¹ **Richard Herrick iz Marlborougha:** Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 121-123. A Transplant Makes History. *Harvard Gazette*, 22. 9. 2011.
- ³⁰³ **Konec leta 2018 je bilo v ZDA:** The Disturbing Reason Behind the Spike in Organ Donations. *Washington Post*, 17. 4. 2018.
- ³⁰³ **Pacienti, ki jih priključijo na dializo:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, april 2014.
- ³⁰⁴ **Možna rešitev za to težavo:** Genetically Engineering Pigs to Grow Organs for People. *Atlantic*, 10. 8. 2017.
- ³⁰⁴ **Prizadene nas lahko okoli 50 vrst:** Davis, *Beautiful Cure*. Str. 149.
- ³⁰⁴ **V Sloveniji je povprečna čakalna doba:** Presaditve organov: čakalna doba za ledvico 300 dni. *Revija za moje zdravje*, 17. 1. 2020. <https://www.revijazamojezdravje.si/presaditve-organov-cakalna-doba-za-ledvico-300-dni/>.
- ³⁰⁵ **ko jo je newyorški zdravnik Burrill Crohn:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 177.
- ³⁰⁵ **Daniel Lieberman meni, da smo zaradi pretirane rabe:** Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*.
- ³⁰⁵ **seksistična pristranskost avtoimunskih bolezni:** Bainbridge, *X in Sex*. Str. 157. Martin, *Sickening Mind*. Str. 72.
- ³⁰⁵ **V angleščini se je beseda:** *Oxford English Dictionary*.
- ³⁰⁶ **Kar okoli 50 odstotkov ljudi trdi:** Skin: Into the Breach. *Nature*, 23. 11. 2011.
- ³⁰⁷ **otroka, ki je potoval z letalom:** Pasternak, *Molecules Within Us*. Str. 174.
- ³⁰⁷ **v Amerškem državnem inštitutu za alergije in infektivne bolezni:** Feed Your Kids Peanuts, Early and Often, New Guidelines Urge. *New York Times*, 5. 1. 2017.

³⁰⁷ tako imenovano higiensko hipotezo: Lifestyle: When Allergies Go West. *Nature*, 24. 11. 2011. Yong, / *Contain Multitudes*. Str. 122. Eat Dirt? *Natural History Magazine*. <https://www.naturalhistorymag.com/features/282154/eat-dirt>.

13. poglavje: Življenje je dih: pljuča in dihanje

³¹¹ »Če pravim, da navadno odhajam na morje«: Melville, H. 1966. *Beli kit*. Prevedla Mira Mihelič. Ljubljana: Cankarjeva založba.

³¹³ Pri vsakem vdihu: *Chemistry World*, februar 2018. Str. 66.

³¹³ okoli 20 odstotkov vseh receptov: *Scientific American*, februar 2016. Str. 32.

³¹⁴ lahko kapljice potujejo do osem metrov daleč: Where Sneezes Go. *Nature*, 2. 6. 2016. Why Do We Sneeze? *Smithsonian*, 29. 12. 2015.

³¹⁵ Naša pljuča držijo okoli šest litrov: Breathe Deep. *Scientific American*, avgust 2012.

³¹⁷ Rekord v zadrževanju sape: Zagrepčanin oboril Guinnessov rekord u statičkom zaronu na dah. *Jutarnji list*, 24. 2. 2018. <https://www.jutarnji.hr/life/zivotne-price/zagrepcanin-oborio-guinnessov-rekord-u-statickom-zaronu-na-dah-ucinio-je-to-za-svoju-autisticnu-kcer-pod-vodom-je-proveo-24-minute-i-11-sekundi-7067355>.

³¹⁷ Odrasel človek normalne rasti: West, *Scale*. Str. 152.

³¹⁷ Preden je odprl pismo: Carter, *Marcel Proust*. Str. 72.

³¹⁷ Ko je šel po svetu: prav tam. Str. 224.

³¹⁹ četrta najpogostejši vzrok smrti: Jackson, *Asthma*. Str. 159.

³¹⁹ Na Japonskem na primer niso opazili: Lifestyle: When Allergies Go West. *Nature*, 24. 11. 2011.

³¹⁹ »Verjetno mislite, da astma povzroča«: pogovor s profesorjem Neilom Pearceom, London School of Hygiene and Tropical Medicine, 28. 11. 2018.

³¹⁹ V Sloveniji naj bi za astmo bolehalo: Astma v sloveniji. ABC zdravja, 11. 5 2016. <https://www.abczdravja.si/dihala/astma-v-sloveniji/>.

³²¹ Pri astmatičnem napadu se dihalne poti zožijo: Asthma: Breathing New Life into Research. *Nature*, 24. 11. 2011.

³²² kaj pri zahodnjaškem načinu življenja: Lifestyle: When Allergies Go West. // Asthma and the Westernization "Package". *International Journal of Epidemiology* 31 (2002). Str. 1098-1102.

³²³ »Današnje prebivalstvo negibno sedi«: Lifestyle: When Allergies Go West.

³²³ Otroci, ki sedijo pred televizorjem: Children who spend hours in front of the TV are more likely to get asthma. *The Guardian*, 3. 3. 2009. <https://www.theguardian.com/science/2009/mar/03/asthma-television-tv-children>.

³²³ otroci, ki berejo, dihajo globlje: Spontaneous sigh rates during sedantary activity: watching television vs reading. *Ann Allergy Asthma Immunol.* 2. 2005. Str. 247-250. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15765740/>.

³²³ Pri osebi, ki redno pokadi približno škatlico: Getting Away with Murder. *New York Review of Books*, 19. 7. 2007.

³²³ Kajenje ni le pomemben dejavnik tveganja: What Are the Risk Factors for Lung Cancer? Centers for Disease Prevention and Control. Nazadnje revidirano 22. 9. 2020. https://www.cdc.gov/cancer/lung/basic_info/risk_factors.htm.

³²⁶ Ko je britanski minister za zdravje Iain Macleod: Wootton, *Bad Medicine*. Str. 263.

³²⁶ »Nihče ni dokazal, da bi cigaretni dim«: Getting Away with Murder.

³²⁶ V tem obdobju je povprečni Američan pokadil: A Reporter at Large. *New Yorker*, 30. 11. 1963.

³²⁸ Število cigaret, ki jih je pokadil: Smith, *Body*. Str. 329.

³²⁸ magnat tobačne industrije: Cancer: Malignant Maneuvers. *New York Review of Books*, 6. 3. 2008.

³²⁸ Še leta 1973 so v reviji *Nature* objavili uvodnik: Get the Placentas. *London Review of Books*, 2. 6. 2016.

³²⁸ Svetovni rekord v kolcanju: *Sioux City Journal*, 4. 1. 2015.

14. poglavje: Čudovita hrana

³³³ Američani danes zaužijejo okoli 25 odstotkov: *Baylor University Medical Center Proceedings*, jan. 2017. Str. 134.

³³³ Oče meritev s kalorijami: Atwater, Wilbur Olin. *American National Biography*. Spletna stran USDA Agricultural Research Service. Spletna stran Univerze Wesleyan.

- ³³⁵ **morali jesti veliko mesa:** McGee, *On Food and Cooking*. Str. 534.
- ³³⁵ **Slovinci pojemo povprečno 93 kilogramov mesa:** Slovenci pojemo največ sadja, sledijo žita in zelenjava. MMC RTVSLO, 13. 10. 2019. <https://www.rtvsl.si/okolje/kmetijstvo/slovinci-pojemo-najvec-sadja-sledijo-zita-in-zelenjava/502079>.
- ³³⁶ **Če na primer použijemo za 170 kalorij mandljev:** Everything You Know About Calories Is Wrong. *Scientific American*, september 2013.
- ³³⁶ **»Nikakor ne moreš imeti velikih možganov«:** pogovor s profesorjem Danielom Liebermanom, London, 22. oktober 2018.
- ³³⁸ **navaden plod domišljije:** Gratzler, *Terrors of the Table*. Str. 170.
- ³³⁹ **V telesu lahko proizvedemo:** Vitamins. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/human-nutrition/Vitamins>.
- ³⁴¹ **tako slabo pripravljen članek:** Nutrition: Vitamins on Trial. *Nature*, 25. 6. 2014.
- ³⁴¹ **Američani imajo na izbiro:** How Did We Get Hooked on Vitamins? *The Inquiry*. BBC World Service, 31. 12. 2018.
- ³⁴¹ **Referenčne vrednosti po priporočilu:** Referenčne vrednosti za vnos vitaminov in mineralov – tabelarična priporočila za otroke, mladostnike, odrasle in starejše. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. Oktober 2013. https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/referencne_vrednosti_za_vnos.pdf.
- ³⁴² **Začel je jemati do 40.000 mg vitamina C:** The Dark Side of Linus Pauling's Legacy. quackwatch.org, 14. 9. 2014.
- ³⁴³ **Molekule beljakovin so zapletene:** Smith, *Body*. Str. 429.
- ³⁴³ **Zakaj nas je evolucija vezala:** Challoner, *Cell*. Str. 38.
- ³⁴⁴ **Zanimivo je, da večina tradicionalnih kuhinj:** McGee, *On Food and Cooking*. Str. 534.
- ³⁴⁴ **Skoraj vse ogljikove hidrate v prehrani:** prav tam. Str. 803.
- ³⁴⁴ **150 g belega riža:** *New Scientist*, 11. 6. 2016. Str. 32.
- ³⁴⁷ **v avokadu petkrat več nasičene maščobe:** *New Scientist*, 2. 8. 2014. Str. 35.
- ³⁴⁸ **Šele leta 2004 je Ameriška kardiološka zveza:** nekrolog za Kummerowom, *New York Times*, 1. 6. 2017.
- ³⁴⁸ **To priporočilo izvira iz članka:** *More or Less*. BBC Radio 4, 6. 1. 2017.
- ³⁴⁸ **Ko zelo žejnim osebam dajo piti vode:** Roach, *Grunt*. Str. 133.
- ³⁴⁸ **V Sloveniji je količina transmaščob:** Trans maščobe v živilih v Sloveniji: kronologija dogodkov do zakonodajne omejitve. Inštitut za nutricionistiko. <https://www.nutris.org/prehrana-in-javno-zdravje/novice/kronologija-zakonodajne-omejitve-trans-mascob>.
- ³⁴⁹ **je lahko celo nevarno:** Can You Drink Too Much Water? *New York Times*, 19. 6. 2015. Strange but True: Drinking Too Much Water Can Kill. *Scientific American*, 21. 6. 2007.
- ³⁴⁹ **V celotnem življenju použijemo okoli 60 ton hrane:** Zimmer, *Microcosm*. Str. 56.
- ³⁴⁹ **več ljudi tare debelost:** *Nature*, 2. 2. 2012. Str. 27.
- ³⁴⁹ **En sam čokoladni piškot na teden:** *New Scientist*, 18. 7. 2009. Str. 32.
- ³⁴⁹ **Največje zasluge za naše razsvetljenje:** nekrolog za Keysem, *Washington Post*, 2. 11. 2004. Nekrolog za Keysem, *New York Times*, 23. 11. 2004. *Journal of Health and Human Behavior* (Winter 1963): str. 291-293. *American Journal of Clinical Nutrition*, marec 2010.
- ³⁴⁹ **Mesečni proračun, potreben za zdravo prehrano:** Slovenska košarica hrane. Evropska komisija. <https://ec.europa.eu%2Fsocial%2FBlobServlet%3FlangId%3Dsl%26docId%3D15029%26&usg=AOvVaw1ZXC1N-rj34AOdXpPV7TIFC>.
- ³⁵¹ **se je Keys lotil poskusa z lakoto:** They Starved So That Others Be Better Fed: Remembering Ancel Keys and the Minnesota Experiment. *Journal of Nutrition* 135, št. 6, junij 2005.
- ³⁵⁴ **Petina vseh mladih v Ameriki:** What Not to Eat. *New York Times*, 2. 1. 2017. How Much Harm Can Sugar Do? *New Yorker*, 8. 9. 2015.
- ³⁵⁵ **Sadje, ki ga je užival Shakespeare:** Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*. Str. 265. Best Before? *New Scientist*, 17. oktober 2015.
- ³⁵⁶ **v Ameriki daleč najbolj priljubljena zelenjava:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, april 2011. Str. 158.
- ³⁵⁷ **Američan 3400 mg:** Clearing Up the Confusion About Salt. *New York Times*, 20. 11. 2017.
- ³⁵⁷ **Z metaanalizo 133.000 ljudi:** *Chemistry World*, september 2016. Str. 50.
- ³⁵⁷ **»Ugotovili smo, da potekata dve ločeni veji«:** *International Journal of Epidemiology*, 17. 2. 2016.

- ³⁵⁸ »V resnici se je začelo tako, da sem hotel napraviti vtis na neko dekle«: pogovor s profesorjem Christopherjem Gardnerjem, Palo Alto, 29. 1. 2018.
- ³⁵⁹ Okoli 40 odstotkov sladkornih bolnikov: *Nature*, 2. 2. 2012. Str. 27.
- ³⁵⁹ »Petdeset odstotkov je gen«: *National Geographic*, februar 2007. Str. 49.

15. poglavje: Prebava

- ³⁶³ Površina vse te napeljave: Vogel, *Life's Devices*. Str. 42.
- ³⁶³ Zakaj se pri ženskem spolu zadržuje: Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 19.
- ³⁶³ Prav zato vedno znova poslušamo nasvete: Fiber Is Good for You. Now Scientists May Know Why. *New York Times*, 1. 1. 2018.
- ³⁶³ Kruljenje, ki ga pripisujemo želodcu: Enders, *Čarobno črevesje*. Str. 88.
- ³⁶⁴ Vsako leto v Združenih državah: A Bug in the System. *New Yorker*, 2. 2. 2015. Str. 30.
- ³⁶⁴ vendar so sklenili, da jih ne bodo pekli: *Food Safety News*, 27. 12. 2017.
- ³⁶⁵ Po podatkih iz raziskave ameriškega ministrstva: Bug in the System. Str. 30.
- ³⁶⁶ »to, kar smo nazadnje pojedli«: What to Blame for Your Stomach Bug? Not Always the Last Thing You Ate. *New York Times*, 29. 6. 2017.
- ³⁶⁸ Potem ko je nekaj let pohajkoval: Men and Books. *Canadian Medical Association Journal*, junij 1959.
- ³⁷⁰ v bolnišnico sprejmejo okoli 250.000 ljudi: The Global Incidence of Appendicitis: A Systematic Review of Population-Based Studies. *Annals of Surgery*, avgust 2017.
- ³⁷⁰ Danes je akutno vnetje slepiča: Blakelaw in Jennett, *Oxford Companion to the Body*. Str. 43.
- ³⁷¹ ni bil posebno sočuten: nekrolog v časniku *New York Times*, 20. 4. 2005.
- ³⁷² Ljudje z vsega sveta: Killing Cures. *New York Review of Books*, 11. 8. 2005.
- ³⁷³ V vsakem gramu iztrebkov: Money, *Amoeba in the Room*. Str. 144.
- ³⁷³ Celo pri vzorcih na začetku in na koncu: *Nature*, 21. 8. 2014. Str. 247.
- ³⁷⁴ Dva seva *E. coli*: Zimmer, *Microcosm*. Str. 20. Lane, *Power, Sex, Suicide*. Str. 119.
- ³⁷⁴ Bakterijo so po njem poimenovali šele leta 1918: *Clinical Infectious Diseases*, 15. oktober 2007. Str. 1025-1029.
- ³⁷⁴ »Vohalni živci preprosto ohromijo«: Roach, *Gulp*. Str. 253.
- ³⁷⁵ eden od številnih zabeleženih primerov eksplozije: Fatal Colonic Explosion During Colonoscopic Polypectomy. *Gastroenterology* 77, št. 6 (1979).

16. poglavje: Spanec

- ³⁷⁷ »O sen, o blagi sen«: Shakespeare, W. 1971. *Henrik V.* Prevedel Matej Bor. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ³⁷⁹ Leta 1989 so raziskovalci na Univerzi v Čikagu: Sleep Deprivation in the Rat. *Sleep* 12, št. 1. 1989.
- ³⁷⁹ Ljudem z zgodnjimi znaki povišanega krvnega tlaka: *Nature*, 23. 5. 2013. Str. 37.
- ³⁸¹ »Če spanec ne opravlja«: *Scientific American*, oktober 2015. Str. 42.
- ³⁸¹ Celo pri nadvse preprostih bitjih: *New Scientist*, 2. 2. 2013. Str. 38-39.
- ³⁸² Njegov prostovoljni poskusni zajček tiste prve noči: The Stubborn Scientist Who Unraveled a Mystery of the Night. *Smithsonian*, september 2003. Rapid Eye Movement Sleep: Regulation and Function. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 15. 6. 2013.
- ³⁸² V prvih dveh fazah je spanje tako lahno: Martin, *Counting Sheep*. Str. 98.
- ³⁸⁴ Praviloma ima moški erekcijo: prav tam. Str. 133-139. Cerebral Hygiene. *London Review of Books*, 29. 6. 2017.
- ³⁸⁴ Povprečen človek se spanju: Martin, *Counting Sheep*. Str. 104.
- ³⁸⁴ Ko so strokovnjaki za spanec preučili deset pilotov: prav tam. Str. 39-40.
- ³⁸⁵ S tem morda lahko pojasnimo: Burnett, *Idiot Brain*. Str. 25. Sternberg, *NeuroLogic*. Str. 13-14.
- ³⁸⁶ oseba v občinstvu glasno vzkliknila: Davis, *Beautiful Cure*. Str. 133.
- ³⁸⁶ »Niso mogli sprejeti«: pogovor s profesorjem Russellom Fosterjem, Brasenose College, Oxford, 17. oktober 2018.
- ³⁸⁸ »Češerika ni naša duša«: Bainbridge, *Beyond the Zonules of Zinn*. Str. 200.
- ³⁸⁸ Ko so mu naročili, naj oceni: Shubin, *Universe Within*. Str. 55-67.
- ³⁸⁹ »Okoli polovica teh najbolje prodajanih zdravil«: Davis, *Beautiful Cure*. Str. 37.

- ³⁹⁰ pri poznejših začetkih: Let Teenagers Sleep In. *New York Times*, 20. 9. 2018.
- ³⁹⁰ Nespečnost povezujejo z zbolevanjem za sladkorno boleznijo: In Search of Forty Winks. *New Yorker*, 8.-15. 2. 2016.
- ³⁹⁰ Splošno prepričanje, da s starostjo: Walker, M. 2019. *Zakaj spimo*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 123-134.
- ³⁹² pri ženskah, ki redno delajo v nočni izmeni: Of Owls, Larks, and Alarm Clocks. *Nature*, 11. 3. 2009.
- ³⁹³ Okoli 50 odstotkov ljudi, ki smrčijo Snoring: What to Do When a Punch in the Shoulder Fails. *New York Times*, 11. 12. 2010.
- ³⁹³ Najbolj skrajna in grozljiva oblika: Zeman, *Consciousness*. Str. 46-47. The Family That Couldn't Sleep. *New York Times*, 2. 9. 2006.
- ³⁹³ Nekateri strokovnjaki menijo: *Nature*, 10. 4. 2014. Str. 181.
- ³⁹⁴ so tako oboleli štirje milijoni: The Wild Frontiers of Slumber. *Nature*, 1. 3. 2018. Zeman, *Consciousness*. Str. 106-109.
- ³⁹⁴ »Spominjam se, da sem bil omotičen«: *Morning Edition*. National Public Radio, 27. 12. 2017.
- ³⁹⁵ Ni videti, da bi bilo zehanje zanesljivo povezano: Martin, *Counting Sheep*. Str. 140.

17. poglavje: Sramni deli

- ³⁹⁷ »Med predsedniškim obiskom kmetije«: Pripoved je seveda apokrifna.
- ⁴⁰⁰ Nettie Stevens si zasluži, da bi jo bolje poznali: Nettie M. Stevens and the Discovery of Sex Determination by Chromosomes. *Isis*, junij 1978. *American National Biography*.
- ⁴⁰¹ Le po izrednem naključju: Bainbridge, *X in Sex*. Str. 66.
- ⁴⁰¹ dobesedno čakali ob znožju vešal: The Chromosome Number in Humans: A Brief History. *Nature Reviews Genetics*, 1. 8. 2006.
- ⁴⁰¹ Njegovo število je obveljalo: Ridley, *Genome*. Str. 23-24.
- ⁴⁰² Človeštvo je potem, ko je celo večnost: Vive la Difference. *New York Review of Books*, 12. 5. 2005.
- ⁴⁰² Ocenjujejo, da bi lahko pri današnji stopnji: Sorry, Guys: Your Y Chromosome May Be Doomed. *Smithsonian*, 19. 1. 2018.
- ⁴⁰² se človek dejansko sploh ne razmnožuje: Mukherjee. *Gen: Intimna zgodovina*.
- ⁴⁰³ Koliko ljudi kdaj prevara: Infidels. *New Yorker*, 18.-25. 12. 2017.
- ⁴⁰⁴ Pri eni od študij se je število spolnih partnerjev: Spiegelhalter, *Sex by Numbers*. Str. 35.
- ⁴⁰⁴ zato so anketirali le 3432 oseb: *American Journal of Public Health*, julij 1996. Str. 1037-1040. What, How Often, and with Whom? *London Review of Books*, 3. 8. 1995.
- ⁴⁰⁵ Spiegelhalter pa se je ob tem upravičeno spraševal: Spiegelhalter, *Sex by Numbers*. Str. 2.
- ⁴⁰⁷ povprečno traja devet minut: prav tam. Str. 218-220.
- ⁴⁰⁷ Človek in šimpanz: Bonobos Join Chimps as Closest Human Relatives. *Science News*, 13. 6. 2012.
- ⁴⁰⁸ Bolj od žensk so dovzetni za okužbe: Bribiescas, *Men*. Str. 174-176.
- ⁴¹⁰ »Nožnični izcedki so bili edini telesni sokovi«: Roach, *Bonk*. Str. 12.
- ⁴¹¹ Imenuje se po Ernstu Gräfenbergu: *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, avgust 2001. Str. 359.
- ⁴¹³ Običajno tehta okoli 50 gramov: Cassidy, *Birth*. Str. 80.
- ⁴¹³ Kraka ščegetavčka sta: Brochmann, N., Støkken Dahl, E. 2020. *Zala tamala. Piročnik o negi in uporabi ženskih spolnih organov*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 23-25.
- ⁴¹⁴ številni sesalci povsem dobro shajajo: Bainbridge, *Teenagers*. Str. 254-255.
- ⁴¹⁵ Veliko je tudi negotovosti o vprašanju: Skin Deep. *New York Review of Books*, 7. 10. 1999.
- ⁴¹⁵ Stroka na splošno soglaša: Morris, *Bodywatching*. Str. 216. Spiegelhalter, *Sex by Numbers*. Str. 216-217.

18. poglavje: Na začetku: spočetje in porod

- ⁴¹⁷ »Da začnem svoj življenjepis«: Dickens, C. 1967. *David Copperfield*. Prevedel Oton Župančič. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ⁴¹⁹ Izračunali so, da je pri enem: Not from Venus, Not from Mars. *New York Times*, 25.-26. 2. 2017.
- ⁴¹⁹ Pri reviji *Human Reproduction Update*: Yes, Sperm Counts Have Been Steadily Declining. *Smithsonian.com*, 26. 7. 2017.

- ⁴¹⁹ **Vzrok vidi v snoveh:** Are Your Sperm in Trouble? *New York Times*, 11. 3. 2017.
- ⁴²⁰ **Povprečen moški na vrhuncu življenjskih moči:** Lents, *Human Errors*. Str. 100.
- ⁴²¹ **Povprečna starost matere:** V 2020 manj kot 19.000 živorojenih otrok. Statistični urad RS. <https://www.stat.si/statweb/News/Index/9636>.
- ⁴²² **pri 35-letni ženski njena zaloga jajčec:** The Divorce of Coitus from Reproduction. *New York Review of Books*, 25. 9. 2014.
- ⁴²³ **Če tega ne bi bilo:** Roberts, *Incredible Unlikelihood of Being*. Str. 344.
- ⁴²⁵ **Kar okoli 80 odstotkov bodočih mater:** What Causes Morning Sickness? *New York Times*, 3. 8. 2018.
- ⁴²⁷ **Zdravnik tedanjega časa je suho izjavil:** Oakley, *Captured Womb*. Str. 17.
- ⁴²⁷ **Študentom medicine v Angliji:** Epstein, *Get Me Out*. Str. 38.
- ⁴²⁷ **Včasih so jim kri puščali preventivno:** Oakley, *Captured Womb*. Str. 22.
- ⁴²⁸ **Ocenjujejo, da so leta 1906 ooforektomijo opravili:** Sengoopta, *Most Secret Quintessence of Life*. Str. 16–18.
- ⁴²⁹ **»Bog ve, koliko žensk sem obsodil«:** Cassidy, *Birth*. Str. 60.
- ⁴²⁹ **je treba sterilizirati zrak okoli pacientov:** The Gruesome, Bloody World of Victorian Surgery. *Atlantic*, 22. oktober 2017.
- ⁴²⁹ **Še leta 1932 je ena mati na 238 umrla:** Oakley, *Captured Womb*. Str. 62.
- ⁴²⁹ **Poporodno vročico pa je nazadnje premagal penicilin:** Cassidy, *Birth*. Str. 61.
- ⁴³⁰ **In vendar je pri Američankah za 70 odstotkov:** *Economist*, 18. 7. 2015. Str. 41.
- ⁴³⁰ **V obdobju 2011–2015 je bila maternalna umrljivost:** Poročilo Europeristat 2018. Ljubljana: Univerzitetni klinični center. https://www.kclj.si/dokumenti/Porocilo_Europeristat_2018.pdf.
- ⁴³⁰ **V obdobju 2011–2015 je umrljivost novorojenčkov:** Poročilo Europeristat 2018.
- ⁴³¹ **organ človeškega telesa, ki ga najslabše razumemo:** *Scientific American*, oktober 2017. Str. 38.
- ⁴³⁴ **»Ženske imajo danes med porodom«:** *Nature*, 14. 7. 2016. Str. S6.
- ⁴³⁴ **pri ljudeh, ki so se rodili s carskim rezom:** The Cesarean-Industrial Complex. *Atlantic*, 9. 2014.
- ⁴³⁵ **več kot 60 odstotkov teh posegov:** Stemming the Global Caesarean Section Epidemic. *Lancet*, 13. oktober 2018.
- ⁴³⁵ **novorojenčka s tem, ko ga hitimo umivati:** Blaser, *Missing Microbes*. Str. 95.
- ⁴³⁵ **V Sloveniji se število carskih rezov:** Izvajanje carskih rezov je v nekaterih državah »alarmantno pogosto«. MMC RTV, 18. 10. 2018. <https://www.rtvlo.si/svet/izvajanje-carskih-rezov-je-v-nekaterih-drzavah-alarmantno-pogosto/468413>.
- ⁴³⁶ **Bifidobacterium infantis, pomemben mikrob:** Yong, *I Contain Multitudes*. Str. 130.
- ⁴³⁶ **Ocenjujejo, da ima otrok pri enem letu:** *New Yorker*, 22. 10. 2012. Str. 33.
- ⁴³⁶ **Zdi se, da mati med dojenjem:** Ben-Barak, *Why Aren't We Dead Yet?* Str. 68.
- ⁴³⁷ **Rezultati raziskave o dojenju v Sloveniji:** Podprimo dojenje za zdravje planeta. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/podprimo-dojenje-za-zdravje-planeta>.
- ⁴³⁸ **da se Amerika bori zgolj za to:** Opposition to Breast-Feeding Resolution by U.S. Stuns World Health Officials. *New York Times*, 8. 7. 2018.

19. poglavje: Živci in bolečina

- ⁴⁴¹ **V Bolesti – je Praznote Kal:** Dickinson, E. 2017. *Ta svet ni konec: pesmi in pisma*. Prevedla Nada Grošelj. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ⁴⁴⁴ **Če eno ali drugo ponovimo:** Show Me Where It Hurts. *Nature*, 14. 7. 2016.
- ⁴⁴⁴ **»Bolečina se pojavi šele tedaj«:** pogovor s profesorico Irene Tracey, John Radcliffe Hospital, Oxford, 18. 9. 2018.
- ⁴⁴⁷ **Nociceptorje je odkril Charles Scott Sherrington:** Sherrington, Sir Charles Scott. *Oxford Dictionary of National Biography. Nature Neuroscience*, junij 2010. Str. 429–430.
- ⁴⁵¹ **Več kot polovica teh poškodb:** *Annals of Medicine, New Yorker*, 25. 1. 2016.
- ⁴⁵¹ **Podobno kot sam živčni sistem tudi bolečino:** A Name for Their Pain. *Nature*, 14. 7. 2016. Foreman, *Nation in Pain*. Str. 22–24.
- ⁴⁵⁵ **beseda izhaja iz francoskega demi-craïne:** Headache. *American Journal of Medicine*, jan. 2018. Why Migraines Strike. *Scientific American*, avgust 2008. A General Feeling of Disorder. *New York Review of Books*, 23. 4. 2015.
- ⁴⁵⁵ **»Gromska strela, pa res«:** Dormandy, *Worst of Evils*. Str. 483.
- ⁴⁵⁶ **Oslabi pa ob prijetnih vonjavah:** *Nature Neuroscience*, april 2008. Str. 314.

- ⁴⁵⁶ **že, če imamo ljubečega partnerja:** Wolf, *Body Quantum*. Str. vii.
- ⁴⁵⁶ **poskusnim osebam dajali morfij:** *Nature Neuroscience*, april 2008. Str. 314.
- ⁴⁵⁶ **okoli 40 odstotkov odraslih Američanov:** Foreman, *Nation in Pain*. Str. 3.
- ⁴⁵⁶ **Kronična bolečina prizadene več ljudi:** The Neuroscience of Pain. *New Yorker*, 2. 7. 2018.
- ⁴⁵⁶ **»gluh in slep za druge ljudi«:** Daudet, *In the Land of Pain*. Str. 15.
- ⁴⁵⁶ **»Današnja zdravila pri vsaki sedmi«:** A Name for Their Pain.
- ⁴⁵⁷ **Ocenjujejo, da je med letoma 1999 in 2014:** *Chemistry World*, julij 2017. Str. 28. *Economist*, 28. 10. 2017. Str. 41. Opioid Nation. *New York Review of Books*, 6. 12. 2018.
- ⁴⁵⁸ **z naraščanjem števila smrtnih primerov:** The Disturbing Reasons Behind the Spike in Organ Donations. *Washington Post*, 17. 4. 2018.
- ⁴⁵⁸ **zdravnika, ki je dosegal dobre rezultate:** Feel the Burn. *London Review of Books*, 30. 9. 1999.
- ⁴⁵⁹ **Kljub temu je kar 59 odstotkov:** Honest Fakery. *Nature*, 14. 7. 2016.
- ⁴⁵⁹ **Placebo ne zmanjša tumorja:** Marchant, *Cure*. Str. 22.

20. poglavje: Ko gre kaj narobe: bolezni

- ⁴⁶³ **Jeseni leta 1948 so prebivalci majhnega kraja:** The Post-viral Syndrome: A Review. *Journal of the Royal College of General Practitioners*, 5. 1987. A Disease Epidemic in Iceland Simulating Poliomyelitis. *American Journal of Epidemiology* 2. 1950. Early Outbreaks of "Epidemic Neuromyasthenia". *Postgraduate Medical Journal*, november 1978. *Annals of Medicine*, *New Yorker*, 27. 11. 1965.
- ⁴⁶³ **leta 1970 po več letih zatišja:** Epidemic Neuromyasthenia: A Syndrome or a Disease? *Journal of the American Medical Association*, 13. 3. 1972.
- ⁴⁶⁴ **Virus Zahodnega Nila:** Crawford, *Deadly Companions*. Str. 18.
- ⁴⁶⁴ **Dvesto let pozneje se je zelo podobna bolezen:** Two Spots and a Bubo. *London Review of Books*, 21. 4. 2005.
- ⁴⁶⁵ **Virus bourbon je postal predstavnik:** Centers for Disease Control and Prevention, *Emerging Infectious Diseases Journal*, maj 2015. Researchers Reveal That Killer "Bourbon Virus" Is of the Rare Thogotovirus Genus. *Science Times*, 22. 2. 2015. Mysterious Virus That Killed a Farmer in Kansas Is Identified. *New York Times*, 23. 12. 2014.
- ⁴⁶⁶ **»Če v laboratoriju ne opravijo preiskave«:** Deadly Heartland Virus Is Much More Common Than Scientists Thought. National Public Radio, 16. 9. 2015.
- ⁴⁶⁷ **Kmalu so začeli umirati:** In Philadelphia 30 Years Ago, an Eruption of Illness and Fear. *New York Times*, 1. 8. 2006.
- ⁴⁶⁸ **Zdaj vemo, da je legionela razširjena v tleh:** Coping with Legionella. *Public Health*, 14. 11. 2000.
- ⁴⁶⁸ **Precej podobno se je zgodilo:** Early Outbreaks of Epidemic Neuromyasthenia.
- ⁴⁶⁸ **Ali bolezen postane epidemična:** *New Scientist*, 9. 5. 2015. Str. 30-33.
- ⁴⁶⁸ **Virus je uspešen:** Ebola Wars. *New Yorker*, 27. oktober 2014.
- ⁴⁶⁸ **Legionarska bolezen poteka kot pljučnica:** Legioneloza. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/legioneloza-0>.
- ⁴⁶⁸ **Pri majhnih otrocih:** Gripa. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/gripa-0>.
- ⁴⁶⁹ **v ptičih in sesalcih morda prebiva:** The Next Plague Is Coming. Is America Ready? *Atlantic*, julij-avgust 2018.
- ⁴⁷⁰ **katastrofa, od katere si nismo nikoli opomogli:** Stone Soup. *New Yorker*, 28. 7. 2014.
- ⁴⁷² **kuharica in gospodinjska pomočnica:** Grove, *Tapeworms, Lice, and Prions*. Str. 334-335. *New Yorker*, 26. 1. 1935. Mallon, Mary. *American National Biography*.
- ⁴⁷¹ **V Sloveniji se proti davici:** Davica. Nacionalni inštitut za javno zdravje RS. <https://www.nijz.si/sl/davica>.
- ⁴⁷³ **V ZDA je vsako leto okoli 5750 primerov:** statistika CDC (Centra za nadzor in preprečevanje bolezni).
- ⁴⁷³ **Ocenjujejo, da je le v 20. stoletju:** The Awful Diseases on the Way. *New York Review of Books*, 9. 6. 2016.
- ⁴⁷³ **okužilo 17 drugih oseb dve nadstropji niže:** Bugs Without Borders. *New York Review of Books*, 16. 1. 2003.
- ⁴⁷⁵ **Leta 2014 je nekdo pregledoval skladiščne prostore:** US CDC, izjava za medije ob odkritju primerkov virusa ošpic, 8. 7. 2014.
- ⁴⁷⁶ **Bolnikom so dali krampe:** Phrenic Crush. *London Review of Books*, oktober 2003.
- ⁴⁷⁷ **otroci lahko obiskali le enkrat na mesec:** MacDonald, *Plague and I*. Str. 45.

- ⁴⁷⁷ **V nekaterih londonskih okrajih je stopnja okuženosti:** Killer of the Poor Now Threatens the Wealthy. *Financial Times*, 24. 3. 2014.
- ⁴⁷⁸ **Še danes je edina pomoč:** *Economist*, 22. 4. 2017. Str. 54.
- ⁴⁷⁸ **Ko je želel bolje razumeti grozotno bolezen:** Kaplan, *What's Eating You?* Str. ix.
- ⁴⁸⁰ **proizvaja beljakovino huntingtin:** Mukherjee, *Gen: intimna zgodovina*.
- ⁴⁸⁰ **za sladkorno bolezen tipa 2 pa vsaj 40:** *Nature*, 17. 5. 2012. Str. S10.
- ⁴⁸⁰ **»Ni jasno, zakaj bi naše telo«:** Bainbridge, *Beyond the Zonules of Zinn*. Str. 77-78.
- ⁴⁸¹ **Vsega skupaj so doslej zabeležili:** Davies, *Life Unfolding*. Str. 197.
- ⁴⁸¹ **Za 90 odstotkov redkih bolezni:** *MIT Technology Review*, november–december. 2018. Str. 44.
- ⁴⁸¹ **in imelo naj bi jih 300 milijonov ljudi:** Rare Disease Day. <https://www.rarediseaseday.org/>.
- ⁴⁸² **bomo najverjetneje umrli od bolezni neskladja:** Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*.
- ⁴⁸³ **verjetnost, da zbolijo, le za 36 odstotkov manjša:** The Ghost of Influenza Past and the Hunt for a Universal Vaccine. *Nature*, 8. 8. 2018.

21. poglavje: Ko gre kaj zelo narobe: rak

- ⁴⁸⁷ **Najbolj so jih skrbele davica, črne koze in jetika:** Bourke, *Fear*. Str. 298-299.
- ⁴⁸⁷ **o preteklosti raka ne moremo kaj prida povedati:** Mukherjee, *Kralj vseh bolezni*.
- ⁴⁸⁷ **Polovica moških, starejših od 60 let:** Welch, *Less Medicine, More Health*. Str. 71.
- ⁴⁸⁸ **V Ameriki so leta 1961 pri anketi:** What to Tell Cancer Patients. *Journal of the American Medical Association* 175, št. 13. 1961.
- ⁴⁸⁸ **V Veliki Britaniji so približno v istem času ankete:** Smith, *Body*. Str. 330.
- ⁴⁸⁸ **»Rak zato ni nalezljiv«:** pogovor z dr. Josefom Vormoorjem, Princess Máxima Center, Utrecht, Nizozemska, 18.-19. 1. 2019.
- ⁴⁹⁰ **Med rojstvom in 40. letom:** Herold, *Stem Cell Wars*. Str. 10.
- ⁴⁹¹ **Pri več kot polovici primerov:** *Nature*, 24. 3. 2011. Str. S16.
- ⁴⁹¹ **Kako telesna teža vpliva:** The Fat Advantage. *Nature*, 15. 9. 2016. The Link Between Cancer and Obesity. *Lancet*, 14. oktober 2017.
- ⁴⁹¹ **Prvi je povezavo med okoljem in rakavimi obolenji:** *British Journal of Industrial Medicine*, jan. 1957. Str. 68-70. Percivall Pott, Chimney Sweeps, and Cancer. *Education in Chemistry*, 11. 3. 2006.
- ⁴⁹² **več kot 80.000 kemičnih snovi:** Toxicology for the 21st Century. *Nature*, 8. 7. 2009.
- ⁴⁹² **Čprav nihče ne ve, do kolikšne mere:** Cancer Prevention. *Nature*, 24. 3. 2011. Str. S22-S23.
- ⁴⁹³ **Rous se je zaradi nasprotovanja:** Armstrong. Str. 53. *The Gene That Cracked the Cancer Code*. Str. 27-29.
- ⁴⁹³ **Ocenjujejo, da patogeni organizmi:** The Awful Diseases on the Way. *New York Review of Books*, 9. 6. 2016.
- ⁴⁹³ **Okoli deset odstotkov moških:** Timmermann, *History of Lung Cancer*. Str. 6-7.
- ⁴⁹⁸ **Vse kaže, da je tudi njegova žena:** *Baylor University Medical Center Proceedings*, januar 2012.
- ⁴⁹⁸ **revolucionarno inovacijo – radikalno mastektomijo:** Halsted, William Stewart. *American National Biography*. A Very Wide and Deep Dissection. *New York Review of Books*, 20. 9. 2001. Beckhard and Crane, *Cancer, Cocaine, and Courage*. Str. 111-112.
- ⁴⁹⁹ **Bil je ob večino čeljusti in dele lobanje:** Jorgensen, *Strange Glow*. Str. 94.
- ⁴⁹⁹ **Leta 1920 so v Ameriki prodali:** prav tam. Str. 87-88.
- ⁵⁰¹ **»Leta 1951 je bil zaradi številnih operacij«:** prav tam. Str. 123.
- ⁵⁰¹ **Po nekaj terapijah pa se je bolnici stanje izboljšalo:** Goodman, McElligott in Marks, *Useful Bodies*. Str. 81-82.
- ⁵⁰² **Pozneje so ugotovili:** Lawrence, John Hundale. *American National Biography*.
- ⁵⁰³ **Sledilo je spoznanje:** Armstrong. Str. 53. *The Gene That Cracked the Cancer Code*. Str. 253-54. *Nature*, 12. 1. 2017. Str. 154.
- ⁵⁰⁴ **Prelom se je zgodil leta 1968:** Childhood Leukemia Was Practically Untreatable Until Don Pinkel and St. Jude Hospital Found a Cure. *Smithsonian*, julij 2016.
- ⁵⁰⁴ **Velik del otrok z rakom ne umre:** *Nature*, 30. 3. 2017. Str. 608-609.
- ⁵⁰⁵ **umrlo 2,4 milijona ljudi manj:** We're Making Real Progress Against Cancer. But You May Not Know It if You're Poor. *Vox*, 2. 2. 2018.
- ⁵⁰⁵ **le dva do tri odstotke vsega denarja za raziskovanje raka:** *Nature*, 24. 3. 2011. Str. S4.

22. poglavje: Dobra in slaba stran zdravil

- ⁵⁰⁹ strokovno znanje o kakovosti tal: *The White Plague*. *New York Review of Books*, 26. 5. 1994.
- ⁵¹⁰ Selmanu Waksmanu so podelili Nobelovo nagrado: *Literary Review*, oktober 2012. Str. 47–48. *Guardian*, 2. 11. 2002.
- ⁵¹⁰ Po nekaterih ocenah se je pričakovana življenjska doba: *Economist*, 29. 4. 2017. Str. 53.
- ⁵¹¹ Pričakovana življenjska doba v Sloveniji: Slovenija. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/10186/10990320/SI-SL.pdf>. Pričakovana življenjska doba se je med epidemijo skrajšala za leto. MMC RTV, 7. 4. 2021. <https://www.rtvlo.si/slovenija/pricakovana-zivljenjska-doba-se-je-med-epidemijo-skraj-sala-za-leto/575853>.
- ⁵¹⁴ »Nekako med letoma 1900 in 1912«: *Nature*, 24. 3. 2011. Str. 446.
- ⁵¹⁵ britanski epidemiolog Thomas McKeown: Wootton, *Bad Medicine*. Str. 270–271.
- ⁵¹⁶ McKeownovo tezo so močno kritizirali: *American Journal of Public Health*, maj 2002. Str. 725–729. The White Plague. Le Fanu, *Rise and Fall of Modern Medicine*. Str. 314–315.
- ⁵¹⁶ v vzhodnem delu Glasgowa za moške: Between Victoria and Vauxhall. *London Review of Books*, 1. 6. 2017.
- ⁵¹⁹ Na vsakih 400 Američanov srednjih let: *Economist*, 25. 3. 2017. Str. 76.
- ⁵¹⁹ Med premožnimi državami je Amerika pri dnu: Why America Is Losing the Health Race. *New Yorker*, 11. 6. 2014.
- ⁵²⁰ Celobolniki s cistično fibrozo: Stunning Gap: Canadians with Cystic Fibrosis Outlive Americans by a Decade. *Stat*, 13. 3. 2017.
- ⁵²⁰ Kar petina vsega denarja: The US Spends More on Health Care than Any Other Country. *Washington Post*, 27. 12. 2016.
- ⁵²⁰ »Celo premožni Američani uživajo«: Why America Is Losing the Health Race.
- ⁵²⁰ Za najstnika v ZDA je dvakrat verjetneje: American Kids Are 70% More Likely to Die Before Adulthood than Kids in Other Rich Countries. *Vox*, 8. 1. 2018.
- ⁵²⁰ Po trenutnih statističnih podatkih: Life Expectancy of the World Population. Worldometer. <https://www.worldometers.info/demographics/life-expectancy/#countries-ranked-by-life-expectancy>.
- ⁵²¹ Pri motoristu s čelado je verjetnost: Statistika Zavarovalniškega inštituta za varnost na avtocestah (Insurance Institute for Highway Safety).
- ⁵²¹ Pri časniki *New York Times* so ugotovili: The \$2.7 Trillion Medical Bill. *New York Times*, 1. 6. 2013.
- ⁵²² Eno od splošno sprejetih meril: Health Spending. data.oecd.org.
- ⁵²³ Petletno preživetje bolnikov: Priporočila za obravnavo bolnikov z rakom debelega črevesa in danke. Onkološki inštitut Ljubljana, september 2020. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZ/DOKUMENTI/RSK/AD2-PRIPOROCILA-ZA-RAK-DEBELGA-CREVESJA-IN-DANKE.pdf>. Statistika raka: zbolel bo vsak drugi moški in vsaka tretja ženska. *Revija Moje zdravje*, 7. 6. 2019. <https://www.revijazamojezdravje.si/statistika-raka-zbolel-bo-vsak-drugi-moski-in-vsaka-tretja-zenska/>.
- ⁵²⁴ 60 odstotkov od 160 ginekologov: Jorgensen, *Strange Glow*. Str. 298.
- ⁵²⁶ »Večina zdravnikov od farmacevtskih podjetij«: Drug Companies and Doctors: A Story of Corruption. *New York Review of Books*, 15. 1. 2009.
- ⁵²⁷ imajo v trenutku smrti nižji krvni tlak: When Evidence Says No but Doctors Say Yes. *Atlantic*, 22. 2. 2017.
- ⁵²⁸ Ko pa so ista zdravila preizkusili na ljudeh: Frustrated Alzheimer's Researchers Seek Better Lab Mice. *Nature*, 21. 11. 2018.
- ⁵²⁹ Za večino ljudi torej obet koristnosti: Aspirin to Prevent a First Heart Attack or Stroke. NNT, 8. 1. 2015, www.thennt.com.
- ⁵²⁹ majhni odmerki aspirina pri osebah: objava za medije National Institute for Health Research, 16. 7. 2018.

23. poglavje: Konec

- ⁵³³ več ljudi na svetu umrlo: *Nature*, 2. 2. 2012. Str. 27.
- ⁵³³ »Skoraj tretjina Američanov, ki umrejo«: *Economist*, 29. 4. 2017. Str. 11.
- ⁵³³ Leta 1940 je bila verjetnost tolikšna: Special Report on Ageing. *Economist*, 8. 7. 2017.
- ⁵³³ Če bi jutri odkrili zdravilo za vse oblike raka: *Economist*, 13. 8. 2016. Str. 14.

- 533 **To še najbolj velja za Alzheimerjevo bolezen:** pogovor s Hayflickom, *Nautilus*, 24. 11. 2016.
- 533 »v vsakem dodanem letu življenja«: Lieberman, *Zgodba človeškega telesa*.
- 534 **V Združenih državah Amerike so starejši:** Davis, *Beautiful Cure*. Str. 139.
- 534 **ruski biogerontolog Žores Medvedjev:** Rethinking Modern Theories of Ageing and Their Classification. *Anthropological Review* 80, št. 3 (2017).
- 535 **Odkril je, da se v laboratoriju gojene človeške matične celice:** The Disparity Between Human Cell Senescence In Vitro and Lifelong Replication In Vivo. *Nature Biotechnology*, 1. 7. 2002.
- 535 **Genetiki na Univerzi v Utahu:** Are Telomeres the Key to Aging and Cancer? Poročilo Učnega centra za genetiko na Univerzi v Utahu.
- 537 »Če bi bilo staranje odvisno le od telomer«: You May Have More Control over Aging than You Think. *Stat*, 3. 1. 2017.
- 537 **Večina nas skoraj zagotovo:** nekrolog za Harmanom, *New York Times*, 28. 11. 2014.
- 537 »Gre za velikansko prevaro«: Myths That Will Not Die. *Nature*, 17. 12. 2015. No Truth to the Fountain of Youth. *Scientific American*, 29. 12. 2008.
- 538 »dopolnila z antioksidanti ne zmanjšajo«: The Free Radical Theory of Aging Revisited. *Antioxidants and Redox Signaling* 19, št. 8 (2013).
- 539 **Po 40. letu se količina krvi:** Nuland, *Kako umremo*. Str. 53.
- 539 **Menopavzo imata tudi vsaj dve vrsti kitov:** *Naked Scientists*, podkast, 7. 2. 2017.
- 540 **Poznamo dve glavni teoriji:** Bainbridge, *Middle Age*. Str. 208–211.
- 540 **Mimogrede, razlaga, da menopavza:** prav tam. Str. 199.
- 540 **Z raziskavo na Medicinskem kolidžu Alberta Einsteina:** *Scientific American*, september 2016. Str. 58.
- 540 **približno vsak desetisoči človek:** The Patient Talks Back. *New York Review of Books*, 23. 10. 2008.
- 540 **Na raziskovalnem gerontološkem oddelku:** Keeping Track of the Oldest People in the World. *Smithsonian*, 8. 7. 2014.
- 542 **osebno premoženje Kostaričanov petkrat manjše:** Marchant, *Cure*. Str. 206–211.
- 542 **V času priprave slovenske izdaje:** List of the oldest living people. Wikipedia. Dostop 3. 4. 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_oldest_living_people.
- 544 **Vse kaže, da sploh ni imela Alzheimerjeve bolezni:** *Literary Review*, avgust 2016. Str. 35.
- 545 **Pri približno 30 odstotkih starejših:** Tau Protein—Not Amyloid—May Be Key Driver of Alzheimer's Symptoms. *Science*, 11. 5. 2016.
- 545 **Zdravo življenje nas ne obvaruje:** Our Amazingly Plastic Brains. *Wall Street Journal*, 6. 2. 2015.
- 546 **V Veliki Britaniji demenca stane zdravstvo:** *Inside Science*. BBC Radio 4, 1. 12. 2016.
- 547 **Zdravila za Alzheimerjevo bolezen:** *Chemistry World*, avgust 2014. Str. 8.
- 547 **Vsak dan po vsem svetu umre okoli 160.000 ljudi:** podatki Svetovne zdravstvene organizacije.
- 548 **Pri drugi raziskavi so našli dokaze:** *Journal of Palliative Medicine* 17, št. 3 (2014).
- 548 **Večina umirajočih zadnji dan ali dva:** What It Feels Like to Die. *Atlantic*, 9. 9. 2016.
- 548 **Agonija, ko umirajoči zaradi pešanja srca:** The Agony of Agonal Respiration: Is the Last Gasp Necessary? *Journal of Medical Ethics*, junij 2002.
- 549 **prejemajo le paliativno nego:** *Economist*, 29. 4. 2017. Str. 55.
- 549 »Celo pri terminalnih bolnikih«: Hatch, *Snowball in a Blizzard*. Str. 7.
- 549 »Človeško truplo izgleda, kot bi ga zapustilo«: Nuland, *Kako umremo*.
- 549 **Nekateri organi delujejo dlje od drugih:** Rotting Reactions. *Chemistry World*, 9. 2016.
- 550 **Truplo, ki ga pokopljemo v zatesnjeni krsti:** What's Your Dust Worth? *London Review of Books*, 14. 4. 2011. Str. 10–12.
- 550 **V povprečju svojci in drugi grob obiskujejo:** *Literary Review*, maj 2013. Str. 43.
- 550 **Pred stotimi leti so upepelili:** What's Your Dust Worth?

VIRI

- Ackerman, Diane. 1990. *A Natural History of the Senses*. London: Chapman's.
- Alcabes, Philip. 2009. *Dread: How Fear and Fantasy Have Fueled Epidemics from the Black Death to Avian Flu*. New York: Public Affairs.
- Al-Khalili, Jim, McFadden, Johnjoe. 2014. *Life on the Edge: The Coming Age of Quantum Biology*. London: Bantam Press.
- Allen, John S. 2009. *The Lives of the Brain: Human Evolution and the Organ of Mind*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
- Amidon, Stephen, Amidon, Thomas. 2011. *The Sublime Engine: A Biography of the Human Heart*. New York: Rodale.
- Andrews, Michael. 1976. *The Life That Lives on Man*. London: Faber and Faber.
- Annas, George J., Grodin, Michael A. 1992. *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code: Human Rights in Human Experimentation*. Oxford: Oxford University Press.
- Arikha, Noga. 2007. *Passions and Tempers: A History of the Humours*. London: Ecco.
- Armstrong, Sue. 2014. *The Gene That Cracked the Cancer Code*. London: Bloomsbury Sigma.
- Arney, Kat. 2016. *Herding Hemingway's Cats: Understanding How Our Genes Work*. London: Bloomsbury Sigma.
- Ashcroft, Frances. 2011. *Življenje v skrajnostih: umetnost preživetja*. Ljubljana: Zavod za šolstvo RS.
- Ashcroft, Frances. 2012. *The Spark of Life: Electricity in the Human Body*. London: Allen Lane.
- Ashwell, Ken. 2012. *The Brain Book: Development, Function, Disorder, Health*. Buffalo, NY: Firefly Books.
- Bainbridge, David. 2000. *A Visitor Within: The Science of Pregnancy*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Bainbridge, David. 2003. *The X in Sex: How the X Chromosome Controls Our Lives*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bainbridge, David. 2008. *Beyond the Zonules of Zinn: A Fantastic Journey Through Your Brain*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bainbridge, David. 2009. *Teenagers: A Natural History*. London: Portobello Books.
- Bainbridge, David. 2012. *Middle Age: A Natural History*. London: Portobello Books.
- Bakalar, Nicholas. 2003. *Where the Germs Are: A Scientific Safari*. New York: John Wiley & Sons.
- Ball, Philip. 1999. *H₂O: A Biography of Water*. London: Phoenix Books.
- Ball, Philip. 2001. *Bright Earth: The Invention of Colour*. London: Viking.
- Ball, Philip. 2001. *Stories of the Invisible: A Guided Tour of Molecules*. Oxford: Oxford University Press.
- Barnett, Richard (ur. Mike Jay). 2008. *Medical London: City of Diseases, City of Cures*. London: Strange Attractor Press.
- Bathurst, Bella. 2017. *Sound: Stories of Hearing Lost and Found*. London: Profile Books/Wellcome.
- Beckhard, Arthur J., Crane, William D. 1960. *Cancer, Cocaine and Courage: The Story of Dr William Halsted*. New York: Messner.
- Ben-Barak, Idan. 2009. *The Invisible Kingdom: From the Tips of Our Fingers to the Tops of Our Trash - Inside the Curious World of Microbes*. New York: Basic Books.
- Ben-Barak, Idan. 2014. *Why Aren't We Dead Yet?: The Survivor's Guide to the Immune System*. Melbourne: Scribe.
- Bentley, Peter J. 2008. *The Undercover Scientist: Investigating the Mishaps of Everyday Life*. London: Random House.
- Berenbaum, May R. 1995. *Bugs in the System: Insects and Their Impact on Human Affairs*. Reading, Mass.: Helix Books.
- Birkhead, Tim. 2016. *The Most Perfect Thing: Inside (and Outside) a Bird's Egg*. London: Bloomsbury.
- Black, Conrad. 2003. *Franklin Delano Roosevelt: Champion of Freedom*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Blakelaw, Colin (ur. Sheila Jennett). 2001. *The Oxford Companion to the Body*. Oxford: Oxford University Press.
- Blaser, Martin. 2014. *Missing Microbes: How Killing Bacteria Creates Modern Plagues*. London: Oneworld.
- Bliss, Michael. 1983. *The Discovery of Insulin*. Edinburgh: Paul Harris Publishing.
- Blodgett, Bonnie. 2010. *Remembering Smell: A Memoir of Losing - and Discovering - the Primal Sense*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

- Blumberg, Mark S. 2002. *Body Heat: Temperature and Life on Earth*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bondeson, Jan. 2000. *The Two-Headed Boy, and Other Medical Marvels*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bound Alberti, Fay. 2010. *Matters of the Heart: History, Medicine, and Emotion*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourke, Joanna. 2005. *Fear: A Cultural History*. London: Virago.
- Breslaw, Elaine G. 2012. *Lotions, Potions, Pills, and Magic: Health Care in Early America*. New York: New York University Press.
- Bribiescas, Richard G. 2006. *Men: Evolutionary and Life History*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Brooks, Michael. 2014. *At the Edge of Uncertainty: 11 Discoveries Taking Science by Surprise*. London: Profile Books.
- Burnett, Dean. 2016. *The Idiot Brain: A Neuroscientist Explains What Your Head Is Really Up To*. London: Guardian Faber.
- Campenbot, Robert B. 2016. *Animal Electricity: How We Learned That the Body and Brain Are Electric Machines*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Cappello, Mary. 2011. *Swallow: Foreign Bodies, Their Ingestion, Inspiration, and the Curious Doctor Who Extracted Them*. New York: New Press.
- Carpenter, Kenneth J. 1986. *The History of Scurvy and Vitamin C*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carroll, Sean B. 2016. *The Serengeti Rules: The Quest to Discover How Life Works and Why It Matters*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Carter, William C. 2000. *Marcel Proust: A Life*. New Haven: Yale University Press.
- Cassidy, Tina. 2007. *Birth: A History*. London: Chatto & Windus.
- Challoner, Jack. 2015. *The Cell: A Visual Tour of the Building Block of Life*. Lewes: Ivy Press.
- Cobb, Matthew. 2006. *The Egg & Sperm Race: The Seventeenth-Century Scientists Who Unravelled the Secrets of Sex, Life and Growth*. London: Free Press.
- Cole, Simon. 2001. *Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Collis, John Stewart. 1978. *Living with a Stranger: A Discourse on the Human Body*. London: Macdonald & Jane's.
- Crawford, Dorothy H. 2000. *The Invisible Enemy: A Natural History of Viruses*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, Dorothy H. 2007. *Deadly Companions: How Microbes Shaped Our History*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, Dorothy H., Rickinson, Alan, Johannessen, Ingólfur. 2014. *Cancer Virus: The Story of Epstein-Barr Virus*. Oxford: Oxford University Press.
- Crick, Francis. 1989. *What Mad Pursuit: A Personal View of Scientific Discovery*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Cunningham, Andrew. 2010. *The Anatomist Anatomis'd: An Experimental Discipline in Enlightenment Europe*. London: Ashgate.
- Darwin, Charles. 1872. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray.
- Daudet, Alphonse. 2002. *In the Land of Pain*. London: Jonathan Cape.
- Davies, Jamie A. 2014. *Life Unfolding: How the Human Body Creates Itself*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, Daniel M. 2013. *The Compatibility Gene*. London: Allen Lane.
- Davis, Daniel M. 2018. *The Beautiful Cure: Harnessing Your Body's Natural Defences*. London: Bodley Head.
- Dehaene, Stanislas. 2014. *Consciousness and the Brain: Deciphering How the Brain Codes Our Thoughts*. London: Viking.
- Dittrich, Luke. 2016. *Patient H.M.: A Story of Memory, Madness, and Family Secrets*. London: Chatto & Windus.
- Dormandy, Thomas. 2006. *The Worst of Evils: The Fight Against Pain*. New Haven: Yale University Press.
- Draaisma, Douwe. 2015. *Forgetting: Myths, Perils and Compensations*. New Haven: Yale University Press.
- Dunn, Rob. 2011. *The Wild Life of Our Bodies: Predators, Parasites, and Partners That Shape Who We Are Today*. New York: HarperCollins.
- Eagleman, David. 2011. *Incognito: The Secret Lives of the Brain*. New York: Pantheon Books.

- Eagleman, David. 2016. *The Brain: The Story of You*. Edinburgh: Canongate.
- El-Hai, Jack. 2005. *The Lobotomist: A Maverick Medical Genius and His Tragic Quest to Rid the World of Mental Illness*. New York: Wiley & Sons.
- Emsley, John. 2001. *Nature's Building Blocks: An A-Z Guide to the Elements*. Oxford: Oxford University Press.
- Enders, Giulia. *Čarobno črevesje*. 2015. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Epstein, Randi Hutter. 2010. *Get Me Out: A History of Childbirth from the Garden of Eden to the Sperm Bank*. New York: W. W. Norton.
- Fenn, Elizabeth A. 2004. *Pox Americana: The Great Smallpox Epidemic of 1775–82*. Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing.
- Finger, Stanley. 2006. *Doctor Franklin's Medicine*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Foreman, Judy. 2014. *A Nation in Pain: Healing Our Biggest Health Problem*. New York: Oxford University Press.
- Francis, Gavin. 2015. *Adventures in Human Being*. London: Profile Books/Wellcome.
- Froman, Robert. 1969. *The Many Human Senses*. London: G. Bell and Sons.
- Garrett, Laurie. 1994. *The Coming Plague: Newly Emerging Diseases in a World Out of Balance*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gawande, Atul. 2007. *Better: A Surgeon's Notes on Performance*. London: Profile Books.
- Gazzaniga, Michael S. 2008. *Human: The Science Behind What Makes Us Unique*. New York: Ecco.
- Gigerenzer, Gerd. 2014. *Risk Savvy: How to Make Good Decisions*. London: Allen Lane.
- Gilbert, Avery. 2008. *What the Nose Knows: The Science of Scent in Everyday Life*. New York: Crown Publishers.
- Glynn, Ian, Glynn, Jenifer. 2004. *The Life and Death of Smallpox*. London: Profile Books.
- Goldsmith, Mike. 2012. *Discord: The History of Noise*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodman, Jordan, McElligott, Anthony, Marks, Laura (ured.). 2003. *Useful Bodies: Humans in the Service of Medical Science in the Twentieth Century*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Gould, Stephen Jay. 2000. *Za-mera človeka*. Ljubljana: UMco.
- Grant, Colin. 2016. *A Smell of Burning: The Story of Epilepsy*. London: Jonathan Cape.
- Gratzer, Walter. 2005. *Terrors of the Table: The Curious History of Nutrition*. Oxford: Oxford University Press.
- Greenfield, Susan. 1997. *The Human Brain: A Guided Tour*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Grove, David I. 2014. *Tapeworms, Lice, and Prions: A Compendium of Unpleasant Infections*. Oxford: Oxford University Press.
- Hafer, Abby. 2015. *The Not-So-Intelligent Designer: Why Evolution Explains the Human Body and Intelligent Design Does Not*. Eugene, Oregon: Cascade Books.
- Hatch, Steven. 2016. *Snowball in a Blizzard: The Tricky Problem of Uncertainty in Medicine*. London: Atlantic Books.
- Healy, David. 2012. *Pharmageddon*. Berkeley: University of California Press.
- Heller, Joseph, Vogel, Speed. 1986. *No Laughing Matter*. London: Jonathan Cape.
- Herbert, Joe. 2015. *Testosterone: Sex, Power, and the Will to Win*. Oxford: Oxford University Press.
- Herold, Eve. 2006. *Stem Cell Wars: Inside Stories from the Frontlines*. London: Palgrave Macmillan.
- Hill, Lawrence. 2013. *Blood: A Biography of the Stuff of Life*. London: Oneworld.
- Hillman, David, Maude, Ulrika. 2015. *The Cambridge Companion to the Body in Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, Bob. 2017. *Flavor: The Science of Our Most Neglected Sense*. New York: W. W. Norton.
- Homei, Aya, Worboys, Michael. 2013. *Fungal Disease in Britain and the United States 1850–2000: Mycoses and Modernity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ings, Simon. 2007. *The Eye: A Natural History*. London: Bloomsbury.
- Jablonski, Nina. 2006. *Skin: A Natural History*. Berkeley: University of California Press.
- Jablonski, Nina. 2012. *Living Color: The Biological and Social Meaning of Skin Color*. Berkeley: University of California Press.
- Jackson, Mark. 2009. *Asthma: The Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, James H. 1981. *Bad Blood: The Tuskegee Syphilis Experiment*. London: Collier Macmillan.
- Jones, Steve. 1994. *The Language of the Genes: Biology, History and the Evolutionary Future*. London: Flamingo.

- Jones, Steve. 2016. *No Need for Geniuses: Revolutionary Science in the Age of the Guillotine*. London: Little, Brown.
- Jorgensen, Timothy J. 2016. *Strange Glow: The Story of Radiation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kaplan, Eugene H. 2010. *What's Eating You?: People and Parasites*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kinch, Michael. 2016. *A Prescription for Change: The Looming Crisis in Drug Development*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Kinch, Michael. 2018. *Between Hope and Fear: A History of Vaccines and Human Immunity*. New York: Pegasus Books.
- Kinch, Michael. 2019. *The End of the Beginning: Cancer, Immunity, and the Future of a Cure*. New York: Pegasus.
- Lane, Nick. 2005. *Power, Sex, Suicide: Mitochondria and the Meaning of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Lane, Nick. 2009. *Life Ascending: The Ten Great Inventions of Evolution*. London: Profile Books.
- Lane, Nick. 2015. *The Vital Question: Why Is Life the Way It Is?*, London: Profile Books.
- Larson, Frances. 2014. *Severed: A History of Heads Lost and Heads Found*. London: Granta.
- Lax, Alistair J. 2005. *Toxin: The Cunning of Bacterial Poisons*. Oxford: Oxford University Press.
- Lax, Eric. 2004. *The Mould in Dr Florey's Coat: The Remarkable True Story of the Penicillin Miracle*. London: Little, Brown.
- Leavitt, Judith Walzer. 1995. *Typhoid Mary: Captive to the Public's Health*. Boston: Beacon Press.
- Le Fanu, James. 1999. *The Rise and Fall of Modern Medicine*. London: Abacus.
- Le Fanu, James. 2009. *Why Us?: How Science Rediscovered the Mystery of Ourselves*. London: Harper Press.
- Lents, Nathan H. 2018. *Human Errors: A Panorama of Our Glitches from Pointless Bones to Broken Genes*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Lieberman, Daniel E. 2011. *The Evolution of the Human Head*. Cambridge, Mass.: Belknap Press, 2011.
- Lieberman, Daniel E. 2015. *Zgodba človeškega telesa: Evolucija, zdravje in bolezen*. Ljubljana: UMco.
- Linden, David J. 2016. *Dotik: Znanost dlani, srca in uma*. Ljubljana: UMco.
- Lutz, Tom. 1999. *Crying: The Natural and Cultural History of Tears*. New York: W. W. Norton.
- MacDonald, Betty. 1948. *The Plague and I*. London: Hammond, Hammond & Co.
- Macinnis, Peter. 2004. *The Killer Beans of Calabar and Other Stories*. Sydney: Allen & Unwin.
- Macpherson, Gordon. 1999. *Black's Medical Dictionary* (39. izd.). London: A. & C. Black.
- Maddox, John. 1998. *What Remains to Be Discovered: Mapping the Secrets of the Universe, the Origins of Life, and the Future of the Human Race*. London: Macmillan.
- Marchant, Jo. 2016. *Cure: A Journey into the Science of Mind Over Body*. Edinburgh: Canongate.
- Martin, Paul. 1997. *The Sickening Mind: Brain, Behaviour, Immunity and Disease*. London: HarperCollins.
- Martin, Paul. *Counting Sheep: The Science and Pleasures of Sleep and Dreams*. London: HarperCollins, 2002.
- McGee, Harold. 1986. *On Food and Cooking: The Science and Lore of the Kitchen*. London: Unwin Hyman.
- McNeill, Daniel. 1999. *The Face*. London: Hamish Hamilton.
- Medawar, Jean. 1990. *A Very Decided Preference: Life with Peter Medawar*. Oxford: Oxford University Press.
- Medawar, P. B. 1981. *The Uniqueness of the Individual*. New York: Dover Publications.
- Miller, Jonathan. 1978. *The Body in Question*. London: Jonathan Cape.
- Money, Nicholas P. 2014. *The Amoeba in the Room: Lives of the Microbes*. Oxford: Oxford University Press.
- Montagu, Ashley. 1972. *The Elephant Man: A Study in Human Dignity*. London: Allison & Busby.
- Morris, Desmond. 1985. *Bodywatching: A Field Guide to the Human Species*. London: Jonathan Cape.
- Morris, Thomas. 2017. *The Matter of the Heart: A History of the Heart in Eleven Operations*. London: Bodley Head.
- Mouritsen, Ole G., Styrbæk, Klavs, in dr. 2014. *Umami: Unlocking the Secrets of the Fifth Taste*. New York: Columbia University Press.
- Mukherjee, Siddhartha. 2012. *Kralj vseh bolezni: Biografija raka*. Ljubljana: Modrijan.
- Mukherjee, Siddhartha. 2018. *Gen: Intimna zgodovina*. Ljubljana: UMco.
- Newman, Lucile F. (ured.). 1999. *Hunger in History: Food Shortage, Poverty and Deprivation*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nourse, Alan E. 1965. *The Body*. Amsterdam: Time-Life International.
- Nuland, Sherwin B., 1997. *Kako umremo*. Ljubljana: Vodnikova založba.

- Oakley, Ann. 1984. *The Captured Womb: A History of the Medical Care of Pregnant Women*. Oxford: Blackwell.
- O'Hare, Mick (ured.). 2005. *Does Anything Eat Wasps? And 101 Other Questions*. London: Profile Books.
- O'Malley, Charles D., Saunders, J. B. de C. M. 1952. *Leonardo da Vinci on the Human Body: The Anatomical, Physiological, and Embryological Drawings of Leonardo da Vinci*. New York: Henry Schuman.
- O'Sullivan, Suzanne. 2018. *Brainstorm: Detective Stories from the World of Neurology*. London: Chatto & Windus.
- Owen, Adrian. 2017. *Into the Grey Zone: A Neuroscientist Explores the Border Between Life and Death*. London: Guardian Faber.
- Pasternak, Charles A. 2001. *The Molecules Within Us: Our Body in Health and Disease*. New York: Plenum.
- Pearson, Helen. 2016. *The Life Project: The Extraordinary Story of Our Ordinary Lives*. London: Allen Lane.
- Perrett, David. 2010. *In Your Face: The New Science of Human Attraction*. London: Palgrave Macmillan.
- Perutz, Max. 1998. *I Wish I'd Made You Angry Earlier: Essays on Science, Scientists, and Humanity*. Cold Spring Harbor: Cold Spring Harbor Laboratory Press.
- Peto, James (ured.). 2007. *The Heart*. New Haven: Yale University Press.
- Platoni, Kara. 2015. *We Have the Technology: How Biohackers, Foodies, Physicians, and Scientists Are Transforming Human Perception One Sense at a Time*. New York: Basic Books.
- Pollack, Robert. 1994. *Signs of Life: The Language and Meanings of DNA*. London: Viking.
- Postgate, John. 1991. *The Outer Reaches of Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prescott, John. 2012. *Taste Matters: Why We Like the Foods We Do*. London: Reaktion Books.
- Richardson, Sarah. 2013. *Sex Itself: The Search for Male and Female in the Human Genome*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ridley, Matt. 1999. *Genome: The Autobiography of a Species in 23 Chapters*. London: Fourth Estate.
- Rinzler, Carol Ann. 2013. *Leonardo's Foot: How 10 Toes, 52 Bones, and 66 Muscles Shaped the Human World*. New York: Bellevue Literary Press.
- Roach, Mary. 2008. *Bonk: The Curious Coupling of Sex and Violence*. New York: W. W. Norton.
- Roach, Mary. 2013. *Gulp: Adventures on the Alimentary Canal*. New York: W. W. Norton.
- Roach, Mary. 2016. *Grunt: The Curious Science of Humans at War*. New York: W. W. Norton.
- Roberts, Alice. 2014. *The Incredible Unlikelihood of Being: Evolution and the Making of Us*. London: Heron Books.
- Roberts, Callum. 2012. *The Ocean of Life*. London: Allen Lane.
- Roberts, Charlotte, Manchester, Keith. 2010. *The Archaeology of Disease*, 3. izd. Stroud, Gloucestershire: History Press.
- Roossinck, Marilyn J. 2016. *Virus: An Illustrated Guide to 101 Incredible Microbes*. Brighton: Ivy Press.
- Roueché, Berton (ured.). 1963. *Curiosities of Medicine: An Assembly of Medical Diversions 1552-1962*. London: Victor Gollancz.
- Rutherford, Adam. 2013. *Creation: The Origin of Life*. London: Viking.
- Rutherford, Adam. 2016. *A Brief History of Everyone Who Ever Lived: The Stories in Our Genes*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Sanghavi, Darshak. 2003. *A Map of the Child: A Pediatrician's Tour of the Body*. New York: Henry Holt.
- Scerri, Eric. 2013. *A Tale of Seven Elements*. Oxford: Oxford University Press.
- Selinus, Olle, in dr. (ured.). 2005. *Essentials of Medical Geology: Impacts of the Natural Environment on Public Health*. Amsterdam: Elsevier.
- Sengoopta, Chandak. 2006. *The Most Secret Quintessence of Life: Sex, Glands, and Hormones, 1850-1950*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shepherd, Gordon M. 2012. *Neurogastronomy: How the Brain Creates Flavor and Why It Matters*. New York: Columbia University Press.
- Shorter, Edward. 1986. *Bedside Manners: The Troubled History of Doctors and Patients*. London: Viking.
- Shubin, Neil. 2008. *Your Inner Fish: A Journey into the 3.5 Billion-Year History of the Human Body*. London: Allen Lane.
- Shubin, Neil. 2013. *The Universe Within: A Scientific Adventure*. London: Allen Lane.
- Sinnatamby, Chummy S. 2006. *Last's Anatomy: Regional and Applied*. London: Elsevier.
- Skloot, Rebecca, 2011. *Nesmrtno življenje Henriette Lacks*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Smith, Anthony. 1968. *The Body*. London: George Allen & Unwin.

- Spence, Charles. 2017. *Gastrophysics: The New Science of Eating*. London: Viking.
- Spiegelhalter, David. 2015. *Sex by Numbers: The Statistics of Sexual Behaviour*. London: Profile/Wellcome.
- Stark, Peter. 2001. *Last Breath: Cautionary Tales from the Limits of Human Endurance*. New York: Ballantine Books.
- Starr, Douglas. 1999. *Blood: An Epic History of Medicine and Commerce*. London: Little, Brown.
- Sternberg, Eliezer J. 2015. *NeuroLogic: The Brain's Hidden Rationale Behind Our Irrational Behavior*. New York: Pantheon Books.
- Stossel, Scott. 2014. *My Age of Anxiety: Fear, Hope, Dread and the Search for Peace of Mind*. London: William Heinemann.
- Tallis, Raymond. 2008. *The Kingdom of Infinite Space: A Fantastical Journey Around Your Head*. London: Atlantic Books.
- Taylor, Jeremy. 2015. *Body by Darwin: How Evolution Shapes Our Health and Transforms Medicine*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thwaites, J. G. 1958. *Modern Medical Discoveries*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Timmermann, Carsten. 2014. *A History of Lung Cancer: The Recalcitrant Disease*. London: Palgrave/Macmillan.
- Tomalin, Claire. 2002. *Samuel Pepys: The Unequalled Self*. London: Viking.
- Trumble, Angus. 2010. *The Finger: A Handbook*. London: Yale University Press.
- Tucker, Holly. 2011. *Blood Work: A Tale of Medicine and Murder in the Scientific Revolution*. New York: W. W. Norton.
- Ungar, Peter S. 2017. *Evolution's Bite: A Story of Teeth, Diet, and Human Origins*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Vaughan, Adrian. 1991. *Isambard Kingdom Brunel: Engineering Knight-Errant*. London: John Murray.
- Vogel, Steven. 1988. *Life's Devices: The Physical World of Animals and Plants*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Wall, Patrick. 1999. *Pain: The Science of Suffering*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Welch, Gilbert H. 2015. *Less Medicine, More Health: Seven Assumptions That Drive Too Much Medical Care*. Boston: Beacon Press.
- West, Geoffrey. 2017. *Scale: The Universal Laws of Life and Death in Organisms, Cities and Companies*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Wexler, Alice. 2008. *The Woman Who Walked into the Sea: Huntington's and the Making of a Genetic Disease*. New Haven: Yale University Press.
- Williams, Peter, Wallace, David. 1989. *Unit 731: The Japanese Army's Secret of Secrets*. London: Hodder & Stoughton.
- Winston, Robert. 2003. *The Human Mind: And How to Make the Most of It*. London: Bantam Press.
- Wolf, Fred Alan. 1986. *The Body Quantum: The New Physics of Body, Mind, and Health*. New York: Macmillan.
- Wolpert, Lewis. 2011. *You're Looking Very Well: The Surprising Nature of Getting Old*. London: Faber and Faber.
- Wootton, David. 2006. *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates*. Oxford: Oxford University Press.
- Wrangham, Richard. 2009. *Catching Fire: How Cooking Made Us Human*. London: Profile Books.
- Yong, Ed. 2016. *I Contain Multitudes: The Microbes Within Us and a Grand View of Life*. London: Bodley Head.
- Zeman, Adam. 2002. *Consciousness: A User's Guide*. New Haven: Yale University Press.
- Zeman, Adam. 2008. *A Portrait of the Brain*. New Haven: Yale University Press.
- Zimmer, Carl. 2011. *A Planet of Viruses*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zimmer, Carl. 2008. *Microcosm: E. coli and the New Science of Life*. New York, Pantheon Books.
- Zimmer, Carl. 2004. *Soul Made Flesh: The Discovery of the Brain - and How It Changed the World*. London: William Heinemann.
- Zuk, Marlene. 2007. *Riddled with Life: Friendly Worms, Ladybug Sex, and the Parasites That Make Us Who We Are*. Orlando: Harvest/Harcourt.
- Zuk, Marlene. 2013. *Paleofantasy: What Evolution Really Tells Us About Sex, Diet, and How We Live*. New York: W. W. Norton.